

Simon Karlsson

Examensarbete, SVEK 11

VT 2014

Handledare: Jan Svensson

Lunds universitet

En undersökning av försvenskningen av halländska gravtexter

Innehållsförteckning

1 Inledning 3

1.1 Syfte och frågeställningar 4

1.2 Uppsatsens disposition 4

2 Bakgrund 5

2.1 Historisk bakgrund 5

2.2 Exempel på annan litteratur som behandlat de språkliga konsekvenserna av nationalitetsskiftet 6

2.3 Sammanfattning 8

3 Metod och material 9

3.1 Metod 9

3.2 Material 11

4 Språklig norm 12

5 De språkliga dragen 14

5.1 Postvokala klusiler b, d, g vs. (p)p, (t)t, (c)c 14

5.2 nd vs. n/nn 15

5.3 v(n) vs. m(n) 15

5.4 e vs. a i trycksvag ställning 16

6 Dialekterna 17

7 Undersökningen 19

7.1 b, d, g vs. (p)p, (t)t, (c)c i postvokal ställning 19

7.1.1 Ordförråd 19

7.1.2	Ortnamn	21
7.1.3	Personnamn	24
7.1.3.1	Namnformerna <i>Ped(e)r(-)</i> vs. <i>Pet(t)er(-)</i>	26
7.2	nd vs. n/nn	31
7.2.1	Ordförråd	31
7.2.2	Ortnamn	33
7.2.3	Personnamn	33
7.3	v(n) vs. sv. m(n)	35
7.3.1	Ordförråd	36
7.3.2	Ortnamn	38
7.3.3	Personnamn	39
7.4	Trycksvagt e vs a	39
7.4.1	Ordförråd	39
7.4.2	Ortnamn	41
7.4.3	Personnamn	47

8 Sammanfattning av dragens utveckling 51

9 Diskussion 52

10 Resultat 54

Förkortningar av språkliga beteckningar 56

Förkortningar ingående i texternas namn 56

Källförteckning 58

1 Inledning

Den här uppsatsen tog sin början med att jag upptäckte att det ute på en del halländska kyrkogårdar än idag finns åtskilliga mer eller mindre välbehållna månghundraåriga gravstenar. Landskapets danska arv var synligt på många av dem och det även på sådana som fått sin text åtskilliga år efter freden i Brömsebro 1645, då Danmark avträdde Halland till Sverige (se nedan). Frågan hur den språkliga försvenskningen egentligen utvecklats på gravstenarna inställde sig hos mig. Föreliggande arbete är ett försök att ge ett svar denna fråga.

Olika språkliga försvenskningförlopp av de danska och dansk-norska områden som det danska riket förlorade till Sverige 1645 och 1658 och som kom att förbli inom det svenska riket finns sedan tidigare beskrivna i litteraturen. Så ger Ohlsson (1978, 1979), Alenäs (2003) och Hellström (2006) inblickar i försvenskningen av framför allt skånska tingböcker (Ohlsson), de i Skåne verkande prostarnas skriftliga korrespondens med biskopen (Alenäs) och en härjedalsk och jämtländsk kyrkobok (Hellström). Ur läsningen av dessa författares verk framkommer att, om än under olika omständigheter, ett aktivt försvenskningsarbete, inte minst i form av hot och belöningar, och en reell försvenskning av det undersökta materialet följdes ganska nära åt. Gemensamt för Ohlssons, Alenäs och Hellströms undersökta skriftspråksproducenter är att de arbetade med staten som yttersta arbetsgivare: skrivarna i Skåne inom rättsväsendet, prostarna i Skåne och prästen i Härjedalen/Jämtland inom kyrkan.

Eftersom det utan vidare torde stå klart att den svenska staten inte bekostat de halländska gravstenarna (under alla omständigheter inte huvuddelen) och att produktionen av gravstenstexter i landskapet inte varit direkt underställd staten, föreföll det mig intressant att närmare undersöka frågan om, och i så fall på vilket sätt, detta förhållande kan ha påverkat försvenskningförloppet. Det skall dock sägas att förhållandena ofta måste ha varit något mer komplicerade än vad som antyds här. Så bör man säkerligen inte utesluta att exempelvis präster eller klockare, som kom att på order ovanifrån utföra försvenskningen, i högre eller lägre grad agerat gravtextförfattare eller åtminstone på ett eller annat sätt varit delaktiga i skapandet av dem.

1.1 Syfte och frågeställningar

Mot bakgrund av vad som sagts ovan finner jag det relevant att söka besvara följande frågor:

Hur ser försvenskningsförloppet ut? Uppnås försvenskning tidigare eller senare än i de undersökningar som omnämnts (se mer om dessa nedan). Kan politiska beslut sättas i samband med försvenskningsförloppet på stenarna? Vad kan vi säga om hur språkbytet gestaltar sig på stenarna? Vidare vill jag försöka urskilja om dialekterna, dvs. det lokala språket, kan ha spelat någon roll för vilka drag som försvenskas först resp. sist. Eftersom de halländska dialekterna mer systematiskt upptecknats först under 1900-talet (dock i viss mån redan på 1800-talet) är jag alltså hänvisad till jämförelser med detta betydligt mer sentida material. Med hjälp av språkhistoriska fakta kan man dock i vissa fall teckna sig en bild av hur vissa språkdrag troligen realiserats i dialekterna på 1600-talet och århundradena därefter, även om naturligtvis ett kritiskt förhållningssätt, som alltid, är anbefallt. Vidare önskar jag försöka ta reda på om den sociala och ekonomiska bakgrunden hos den som tillägnats stenen kan ha spelat någon roll. Några personforskningar i arkiven har tiden ej tillåtit mig att göra; jag har i stället inskränkt mig till att använda de upplysningar om titel eller yrkesbenämning som i enstaka fall finns på stenarna.

1.2 Uppsatsens disposition

I avsnitt 2 behandlas bakgrunden till ämnet: i 2.1 redogör jag kortfattat för de historiska händelser som utgör förutsättningen för de förändrade språkliga förhållandena i Halland under 1600-talet. I avsnitt 2.2 redogör jag för annan forskning som behandlat den språkliga försvenskningsprocessen i de tidigare danska och dansk-norska områden som Danmark förlorade till Sverige vid frederna i Brömsebro (1645) och Roskilde (1658) och som kom att förbli inom det svenska riket. Under 2.3 följer en sammanfattning på denna genomgång. I 3 behandlas metod och material: i 3.1 beskrivs metoden som tillämpas för att nå svar på uppsatsens frågor, under 3.2 behandlas materialet som ligger till grund för undersökningen. I avsnitt 4 diskuteras den språkliga normen. I 5 presenteras de språkliga dragen. Under 6 ges en beskrivning av dialekterna som är av intresse. I 7 följer så undersökningen. Under 8 presenteras en sammanfattning av dragens utveckling. I 9 ges en diskussion, varpå i 10 resultaten av undersökningen presenteras.

2 Bakgrund

2.1 Historisk bakgrund

Halland var sedan åtminstone 1000-talet en del av Danmark. Under en period på 1300-talet tillhörde landskapet Sverige. Vid denna tid var norra Halland del av Skara stift och södra Halland del av Lunds stift. Men bortsett från detta mellanspel tillhörde hela Halland intill 1646 Lunds stift, då det i sin helhet övergick till Göteborgs (se <http://www.ne.se/lang/halland/historia>).

Sverige och Danmark var efter Kalmarunionens upplösning vid flera tillfällen indragna i krigiska förvecklingar med varandra; de bägge rikena hade samma intresseområde: Norden och områdena öster och söder om Östersjön. 1643 anföll Sverige Danmark. Efter nästan två års krig i vilket även det halländska området drogs in, slöts freden i Brömsebro i september 1645. Den svenska aggressionen hade gått mycket hårt ut över de östdanska landskapen. Civilbefolkningens lidande var omfattande.

Med freden tvangs Danmark att avträda Härjedalen, Jämtland, Gotland och Ösel för alltid samt Halland på trettio år som pant för att fredfördraget respekterades från dansk sida. I freden ingick också tullfrihet i Öresund för svenska fartyg. Att Halland tillföll Sverige som pant på trettio år innebar inte att landskapet utan vidare fick återgå till det danska riket efter dessa år. Endast genom att Danmark lämnade en annan lika god pant kunde Halland återfås. Bestämmelsen om de trettio åren var dock betydelsefulla för förhållandena i landskapet efter kriget. De danska förhandlarna lyckades nämligen genomdriva att befolkningen skulle få förbli ”vid deras gamla privilegier, friheter, dansk lag, rätt och kyrkoordinans” (citatet återgivet ur Rosén 1959:1). De svenska makthavarna kunde alltså inte utan vidare påbörja en försvenskning av landskapet (se Rosén 1959:1f., Larsson 2004:9ff.).

När danskarnas återerövringsförsök misslyckades och fred slöts 1658 (Roskilde) ändrades bestämmelsen om de 30 åren: Halland skulle förbli svenskt, men liksom tidigare lyda under danska lagar och kyrkoordning (se t.ex. Larsson 2004:20). Samma ordning för Halland bekräftades i allt väsentligt även efter freden i Lund 1679 (jfr. Rosén 1959:111). Det svenska styret ignorerade dock utfästelserna från Lund 1679 och påbörjade kort därpå en redan planerad försvenskning av bl.a. Halland. De gamla danska kyrkoceremonierna utbyttes mot svenska. 1685 påbörjades ett program som skulle se till att alla barn mellan 6 och 14 fick

undervisning i kristendom på svenska. Men redan dessförinnan hade beslut fattats om att danska böcker skulle rensas ut och svenska klockare tillsättas för att bedriva undervisning bland de unga. Dansktalande präster skulle inte få inneha tjänst i landskapet. Endast svenska präster eller hallänningar som utbildats i Sverige skulle få komma i fråga (se Larsson 2004:227ff.). Larsson 2004:23 beskriver de två sista decennierna av 1600-talet då försvenskningen av kyrkan och gudstjänstordningen med alla tillhörande ceremonier genomfördes som en period "... då den "mentala" försvenskningen i Halland /.../ genomfördes med en brutal målmedvetenhet, där de sista resterna av lokalsamhällets integritet underordnades en centralt riksintrasse". Även andra delar av de samhälleliga strukturerna försvenskades givetvis; så anslöts landskapet 1683 till det svenska domstolsväsendet samtidigt som svensk lag började tillämpas (jfr. Larsson 2004:20).

2.2 Exempel på annan litteratur som behandlat de språkliga konsekvenserna av nationalitetsskiftet

Litteraturen som nedan behandlas är sådan som av mig bedömts som relevant för undersökningen. Urvalet får naturligtvis inte tolkas som att annan relevant litteratur skulle saknas. En fullständig genomgång av allt publicerat material som berör olika delar av försvenskningen har av tids- och utrymmesskäl tyvärr inte varit möjlig.

Ohlsson (I 1978, II 1979) redogör i *Skånes språkliga försvenskning 1-2* för försvenskningen av ett antal skånska tingböcker under andra hälften av 1600-talet och början av 1700-talet. För att nå sitt syfte att kunna påvisa när det svenska språkformerna blir dominerande i materialet, använder han sig av en morfemanalys som bygger på att språket i texterna delas upp i morfem som klassificeras som G (gemensamma), ID (icke-danska), IS (icke-svenska), samt IDIS (icke-svenska, icke-danska; dvs. "varken-eller-former"). Ohlsson intresserar sig primärt för en mätning av det använda språket som helhet och avvisar en traditionell draganalys som metod. Med hjälp av sin analysmetod slår Ohlsson fast att svenskspråkig dominans i det behandlade materialet uppnås mellan 1680-1685. Resultatet demonstreras i form av kurvdiagram. Förloppet skiljer såg dock något åt i städerna och på landsbygden. Det konstaterade språkskiftet speglar antagligen till viss del myndigheternas större möjligheter att på landet tillsätta svenska befattningshavare och skrivare. Städernas större autonomi lär ha utgjort ett visst hinder för dylika administrativa ingripanden. Språkskiftet som helhet bör dock ses mot bakgrund av att svensk rättspraxis införts 1682-1683 och att i samband med detta säkerligen åtskilliga ur den äldre danska förvaltningen fått lämna sina poster. De språkliga formernas

förändring, i städerna och på landet, får därigenom en trolig förklaring (se Ohlsson 1978:87f, 98ff, 102ff, 127ff, 149ff; Ohlsson 1979:110ff, 149).

Alenäs (2003) behandlar i *Lojaliteten, prostarna, språket. Studier i den kyrkliga "försvenskningen" i Lunds stift under 1680-talet* bl.a. hur de tidigare danska prostarnas skriftspråk förändras under 1680-talet. Som material används de skrivelser prostarna sänder till den svenske biskopen Canutus Hahn. Hahn drev under sin ämbets tid en hård linje för att få prostarna att uppge sitt motstånd mot kyrklig uniformitet (dvs. likformighet) med övriga Sverige. Den kyrkliga uniformiteten innebar bl.a. att de gamla danska gudstjänststritualen skulle avskaffas och ersättas av svenska liksom danskt gudstjänstspråk skulle utbytas mot svenskt. I avsnittet om prostarnas språkliga försvenskning genomför Alenäs en grundlig utvärdering av draganalysen och morfemanalysen. Han kommer då fram till att morfemanalysen ger ett något högre antal icke-svenska segment jämfört med draganalysen. Detta förklaras med att "[d]e enkla språkliga dragen försvenskas först och draganalysen, som mera är inriktad på dessa, ger då en högre grad av svenskhet än metoder som tar sikte på en mera komplicerad språklig nivå." (Alenäs 2003:179). Alenäs påpekar vidare att en undersökning som inkluderade syntaktiska och fraseologiska skillnader skulle ge en ännu lägre språklig svenskhetsgrad. Utifrån sitt erhållna testresultat av drag- resp. morfemanalysen menar Alenäs att en opportunistisk språklig hållning bäst avslöjas genom en draganalys. Därför inskränker han sin undersökning till att gälla infinitivändelsen *-e/-a*, prefixet *for-/för-* samt pronomenet *jeg/jag*. I undersökningen av förändringen från danskt till svenskt språk i prostarnas skrivelser konstaterar Alenäs att övergången är koncentrerad till två årtal. Det första av dessa är 1681. Då görs "...en rad ansatser till språkliga förändringar." (Alenäs 2003:212). Den språkliga omsvängningen detta år sätter Alenäs i samband med att den svenska förräderikommissionen påbörjade sitt arbete vid denna tid. Tidigare samröre med danskarna kunde bli orsak till avsked, och språkförändringen blir då ett sätt för prostarna att visa trohet mot sin nya överhet. Det andra årtalet är 1683. De då iakttagbara språkliga förändringarna hos prostarna ser Alenäs mot bakgrund av den synod som 1683 hölls i Lund och där kraven på uniformitet hårdnade: präster som framhårdade i att använda danska i sina predikningar skulle stängas av från sina tjänster (se Alenäs 2003:211f).

Hellström (2008) undersöker i sin avhandling *Att vänja sig till det svenska språket. Studier av en individuell skriftspråklig förändring utifrån Olof Bertilssons kyrkobok 1636-1668* de skriftspråkliga förändringarna hos Olof Bertilsson, en av de dansk-norska präster som efter Sveriges erövring 1645 av Jämtland och Härjedalen kom att stanna kvar som präst och svensk

undersåte. De dansk-norska prästerna får efter nationalitetsskiftet av drottning Kristina veta att de i fortsättningen kan få behålla sina tjänster ute i församlingarna, om de övergår till svenskt språk och svensk kyrkoordning.

Under åren 1638-1668 för Olof Bertilsson en kyrkobok i Sveg (Härjedalen) och Offerdal (Jämtland). Hellström använder kyrkoboken för att undersöka om och hur Olof Bertilssons språk förändras efter nationalitetsskiftet. För att beskriva den språkliga förändringsprocessen använder sig Hellström inte av Ohlssons ovan beskrivna totalanalys, istället väljer hon att uppmärksamma vissa utvalda språkdrag. Hellström säger sig vara ”...intresserad av detaljer som kan visa och förklara förändringsprocesser hos en enskild individ.” och menar vidare att man ”[g]enom en alltför översiktlig undersökning/.../missar de viktiga detaljerna.” (Hellström 2008:54).

Hellström visar i sin undersökning att Olof Bertilsson under de allra första åren av svenskt styre inte förändrar sitt språk. 1647 deltar emellertid Olof Bertilsson i den svenska riksdagen och efter detta sker språkliga förändringar. Hellström anser att representationen vid riksdagen mycket väl kan ”ha inneburit en ideologisk förändring, varigenom svenska språkformer blivit högprestigeformer.” (Hellström 2008:219). Hellström visar sedan hur olika ord- och namnformer i kyrkboken under den resterande delen av 1640-talet samt 1650- och 1660-talen i de allra flesta fall genomgår en varaktig språklig förändring i det att de danska dragen ersätts av svenska. Hellström menar att tillgången till svenska textförlagor innehållande de relevanta formerna i svensk språkdräkt har varit avgörande för den konstaterade språkliga förändringen. (Se Hellström 2008:51f., 53ff., 217ff.).

2.3 Sammanfattning

Gemensamt för de av Ohlsson, Alenäs och Hellström undersökta skriftproducenterna är, som påpekades i inledningen, att de alla är människor som arbetat för staten i form av rättsväsende eller kyrka. En övergång till svenskt skriftspråk låter sig också konstateras hos samtliga i samband med att de yttre förhållandena gjort det inoportunt att fortsätta använda danskt språk. Ohlsson undersökningsobjekt, skrivarna bakom de skånska tingböckerna, skiljer sig dock från de kyrkans män som Alenäs och Hellström undersökt i det att den språkliga förändringen ej i samtliga fall behöver betyda en individuell språklig omsvängning. Det tycks nämligen som att språkskiftet åtminstone delvis varit betingat av ett byte av skriftproducenter: de nya skrivarna behöver därför inte ha förändrat sitt eget skriftspråk, utan kan tvärtom konsekvent ha fortsatt använda den skriftsvenska de en gång tillägnat sig.

3 Metod och material

3.1 Metod

För att besvara de under 1.1. *Syfte och frågeställningar* formulerade frågorna kommer olika delar av språket att granskas närmare. Då en totalanalys av samtliga morfem visade sig svår att genomföra korrekt, eftersom morfemindelningen inte alltid är helt självklar och ett korrekt klassificerande av varje morfem kräver ett närgånget och mycket tidsödande studium av dåtida dansk och svensk skriftlighet, har jag valt fokusera på vissa bestämda drag. Med drag avses delar av språksystemet där danskan och svenskan skiljer sig åt. Som exempel kan nämnas den trycksvaga vokalen <a> i svenskan, som t.ex. i orden *leva, utan*. När detta a har ett samnordiskt ursprung (som i exemplen ovan) och alltså i regel finns representerat även i danskan, motsvaras det där regelbundet av e (uttalat som ett s.k. schwa-ljud, [ə] eller dyl.): *leve, uden*.¹ En beskrivning av de behandlade dragen följer lite längre fram i arbetet. Alla danska resp. svenska förekomster av varje enskilt drag presenteras i form diagram och tabeller i undersökningen. Även ett diagram över samtliga förekomster av de olika dragen presenteras i slutet av undersökningen.

Mitt val av draganalysen som metod har emellertid också bestämts utifrån de dåtida svenska och danska språkens något olikartade struktur. Under 1600-talet existerade ingen fast utarbetad språklig norm för svenskan eller danskan, även om boktryckarkonsten och reformationen med dess nationella bibelöversättningar kom att förändra villkoren för det skrivna språket och leda det in på en väg som i slutändan skulle föra till fasta normer för inte minst ortografi och ordböjning (ang. boktryckets betydelse se Skautrup 1947:175).² För de enskilda ordformerna fanns dock i danskan en större enhetlighet vad antalet möjliga ändelsevokaler beträffar. Detta förhållande är en konsekvens av den under medeltiden i danskan väster om Öresund och Kattegatt inträdande allmänna försvagningen av trycksvaga vokaler, som i slutändan reducerade antalet ändelsevokaler till i stort sett en, nämligen [ə], i nydanskan och senare vanligen skriven <e> (om vokalförsvagningen se Skautrup 1944:224ff). En verbform som den i gravstensmaterialet mycket vanliga <HViLAR>³ 'vilar' kan därför

¹ De undersökta ordformerna måste naturligtvis inte vara inhemska; det väsentliga är att där finns en tydlig skillnad mellan språken på så vis att danskan i en viss ordform (i regel) inte uppvisar det drag som betraktas som typiskt för svenskan, och vice versa.

² I det undersökta materialet ingår stenar från en längre period (den äldsta texten är från 1592 och den yngsta från 1850), men eftersom utvecklingen fr. o m. 1645 till början av 1700-talet bedömts vara relevantast utifrån frågorna som undersökningen tar sig för att besvara, gäller diskussionen ovan primärt 1600-talet (som ju är det århundrade under vilket Hallands nationstillhörighet ändras).

³ < > runt ett ord markerar att en av dess grafiska gestalter i de berörda texterna återges.

med lätthet karaktäriseras som icke-dansk.⁴ Den högfrekventa formen <HViLER> kan däremot inte karaktäriseras som icke-svensk, då i dåtida svenska verbet i fråga kunde böjas efter såväl den 1:a som den 2:a konjugationen, d.v.s. som *kallar* med *-ar* eller som *drömmer* med *-er* (om konjugationsväxlingen se Wessén bd.1 1969:242). Samma obalans gör sig gällande inom fler områden: ingen av verbformerna *vi haffue*, *vi haffua* skulle kunna kallas IS, däremot är den senare till följd av danskans vokalförsvagning *an sich* strukturellt omöjlig som inhemsk form i danskan och kan utan vidare bestämmas vara icke-dansk. Av utrymmesskäl inskränker jag mig till dessa fall, men även från substantiv- och adjektivböjningen skulle en mängd exempel ha kunnat anföras som en illustration av problemet.

En analysmetod av Ohlssons typ använd på danskt och svenskt material riskerar trots sina uppenbara fördelar att ge en delvis felaktig bild av språkets försvenskande, i det att de möjliga icke-danska formerna är fler. Tidpunkten för de svenska formernas dominans kommer i ett blandspråkligt material naturligen att inträda tidigare om olika typer av språkdrag medräknas, av vilka ingen variant kan kallas icke-svensk men där en eller flera varianter klassificeras som icke-danska. Vill man i en blandspråkssituation ta reda på när former ur ettdera språket börjar dominera, bör åtminstone denna aspekt vägas in. Den av Ohlsson valda analysmetodens svaghet består alltså i att den inte tar hänsyn till den ovan beskrivna strukturella olikheten mellan dåtida danska och svenska och därför riskerar att ge en felaktig bild av styrkeförhållandet språken emellan.

Mot denna bakgrund erbjuder draganalysen en lösning på problemet, i det den skänker obalansen en viss balans. Samtidigt måste det sägas att en draganalys av naturliga skäl fokuserar på sådana språkliga drag som är särskilt påfallande och som, kan man väl misstänka, varit så även för 1600- och 1700-talets människor (jfr. referatet av Alenäs i diskussion ovan). Risken är att försvenskningen av dyl. drag inträffat tidigare än i de delar av språket, där skillnaderna mellan danskt och svenskt är mer svårupptäckta för språkbrukarna. I diskussionen av undersökningens resultat betonas därför också, att en viss försiktighet är påbjuden vid tidsbestämmande av språkbytet. Arbetets förtjänst torde främst ligga i att vi kan diskutera och jämföra de olika dragens utveckling och mot bakgrund av denna utveckling uttala oss om bl.a. dialektens betydelse: detta senare berättar ju nämligen något om de sociala villkoren för gravtexternas tillkomst. Förändringar i dragen kan också, såsom sker hos Alenäs,

⁴ I en morfemanalys av Ohlssons typ skulle presensformen <hvilar> delats upp i morfemen <hvil-> och <-ar>: Endast det andra av dessa segment skulle kallas ID; <hvil-> skulle däremot kategoriseras som G (= gemensam).

jämföras med t.ex. politiska beslut och åtgärder från makthavarnas sida, för att se om och hur snabbt statsmaktens agerande påverkat utvecklingen av språket på stenarna.

Det måste emellertid betonas att resultaten som erhålls genom undersökningen endast får förstås som indikationer på att en viss utveckling ägt rum. Detta förhållande är en direkt följd av materialets begränsade omfång (se nedan); det hade naturligtvis varit önskvärt med ett större underlag. Eftersom jag måst samla in det på egen hand, om än med mycket god hjälp av min mor, Marianne Gunnarsson, i form av bl.a. bilskjuts kors och tvärs över det halländska landskapet⁵, så har det med nödvändighet blivit ganska begränsat till sin storlek. Värdet av materialet torde å andra sidan stå klart: vi har här ett material som förefaller ha legat bortglömt och så vitt jag vet endast undantagsvis, om ens någonsin, uppmärksammat i språkhistoriska, dialektologiska eller sociolingvistiska sammanhang. Det är dessutom till stora delar relativt ”allmogenära”, i det att många stenar torde ha rests åt människor ur bondeståndet, även om det väl endast varit de bättre bemedlade inom bondeklassen som förunnats en gravvård av sten. Stenarnas texter har också varit synliga för inte minst socknens egna invånare i samband med de återkommande kyrkobesöken. Texterna på dessa stenar ger oss därför en större kunskap om det skriftspråk som stod allmogen till buds.

3.2 Material

Materialet är i all väsentligt hämtat från mellersta och norra Halland. En text från södra Halland, närmare bestämt från Halmstad (St. Nikolai kyrka), daterad till 1640, har dock medtagits.⁶ I det följande anges socknarna och städerna som det insamlade och genomgångna materialet stammar från. Siffrorna efter resp. socken och stad anger antal texter med *fullständig datering*⁷ (siffran till vänster om snedstrecket) samt hur många stenar dessa texter fördelar sig på (siffran till höger om snedstrecket). Av uppräknningen framgår ej vilka texter som innehåller de i undersökningen behandlade dragen. Representerade socknar och städer⁸ med härad angivet inom parentes: Hanhals 1/1 (Fjäre härad); Sällstorp 4/3, Värö 2/1, Ås 1/1 (Viske härad); Grimeton 6/6, Gödestad 5/5, Hunnestad 1/1, Lindberg 2/1, Nösslinge 26/23, Rolfstorp 2/2, Skällinge 16/12, Spannarp 5/5, Torpa 5/5, Träslöv 1/1, Tvååker 5/5, Valinge

⁵Jag har också erhållit hjälp i form av en mängd värdefulla upplysningar om dialektala ord och namnformer.

⁶Kyrkan rymmer långt fler gravhällar med text, men tyvärr tillät mig inte tid och andra omständigheter att genomföra en mer systematisk uppteckning av dessa texter.

⁷Härmed menas att stenarna medelst siffror kan dateras till ett visst århundrade, årtionde och år. Vid något enstaka tillfälle (t.ex. Sk4, där dock I=1 kanske är tänkt att läsas in i ett föregående A, jfr. runtidens s.k. inrunor) saknas siffran för årtusendet. Då om årtusendet någon tvekan ej kan råda har ingen vikt lagts härvid, utan texten dateras som om där stod en 1:a för årtusendet.

⁸Jag anger något förenklat bara stadens namn i stället för stadsförsamlingens. I bilagan med gravstenstexterna framgår det dock på vilken kyrkogård texterna hittats.

1/1, Varberg 2/2 (Himle härad); Fagered 2/2, Falkenberg 3/2 Gunnarp 7/7, Gällared 7/7, Köinge 6/6, Okome 5/5, Sibbarp 2/2, Stafsinge 1/1, Svarträ 20/20, Vinberg 1/1 (Faurås härad), Askome 1/1 (Årstads härad); Halmstad 1/1 (Halmstads härad).

Socknarna är i de flesta, om än inte alla, fall även representerade genom texter som helt eller delvis saknar ett fullständigt datum. Följande socknar är endast representerade genom odaterade texter: Källsjö, Morup (Faurås härad). Sammantaget uppvisar materialet 141 texter med fullständig datering fördelade på 130 stenar. Texternas fördelning på de olika åren ser ut som följer. Ges ingen uppgift om antal texter, betyder det att året eller åren är representerade genom en text var (t.=texter, fr. =från):

1592, 1609, 1615, 1624, 1626, 1630, 1640 (2 t.), 1641 (2 t.), 1644-1645, 1651, 1655, 1657-1658 (två t. fr. 1658), 1660, 1667, 1669 (2 t.), 1671-1675 (3 t. fr. 1673), 1677-1679 (3 t. fr. 1678, 2 fr. 1679), 1681-1692 (3 t. fr. 1682, 3 fr. 1686, 2 fr. 1688, 2 fr. 1690, 2 fr. 1691, 4 fr. 1692), 1695-1701 (2 t. fr. 1695, 7 fr. 1696, 4 fr. 1697, 5 fr. 1698, 3 fr. 1699, 3 fr. 1700, 2 fr. 1701), 1704 (3 t.), 1707-1709 (3 t. fr. 1707, 2 t. fr. 1708, 2 t. fr. 1709), 1711-1713 (3 t. fr. 1711, 5 t. fr. 1712, 2 fr. 1713), 1715-1716 (2 t. fr. 1716), 1718-1721 (2 t. fr. 1718, 2 t. fr. 1719, 2 t. fr. 1721), 1723 (2 t.), 1728, 1740, 1747 (3 t.), 1751, 1755 (2 t.), 1757-1758, 1761-1764, 1767, 1769-1770, 1781, 1786, 1788, 1793, 1804, 1820-1821, 1823, 1837, 1847, 1850.

Det måste betonas att uppställningen ovan endast ger en indirekt föreställning om de olika dragens fördelning över tid och rum, då de undersökta dragen inte är jämnt fördelade över materialet.⁹ Det totala antalet belägg på undersökta drag uppgår till 318, varav 237 hör till ordförrådet, 26 till ortnamnen och 55 till personnamnen.¹⁰

4 Språklig norm

Då någon helt färdigutbildad dansk eller svensk skriftstandard inte förelåg vid tiden för nationalitetsskiftet och för lång tid framåt, har jag använt språkhistoriska verk och historiska ordböcker od. för att utvälja passande drag att undersöka. Bland de språkhistoriskt inriktade verk som varit av betydelse för arbetet bör särskilt Wessén 1969, Svensson 1981 och Skautrup 1944, 1947 nämnas. Viktiga ordböcker är för svenskans del *Svenska akademiens ordbok*¹¹, som behandlar svenskans ordförråd fr. o m. 1521, och för danskans del *Ordbog til det ældre*

⁹ Det bör kanske i detta sammanhang också påpekas, att jag vid insamlandet av gravtexter prioriterat sådana från 1600-talet och första hälften av 1700-talet, då texter från denna period får förmodas vara av största vikt för att kunna besvara de frågor som ställs i arbetet.

¹⁰ Som framgår av texten räknas i detta arbete varken ort- eller personnamn till ordförrådet.

¹¹ Som dock i skrivande stund ännu inte utkommit med samtliga band.

danske sprog (1300-1700) av Otto Kalkar samt *Ordbog over det danske sprog*, som behandlar det danska språket mellan 1700-1950.

Som jämförelseobjekt för ortnamnsformerna i materialet har band 2 och 3 av 3-bandsutgåvan *Ortnamnen i Hallands län* (SOH) använts. I denna förtecknas huvudsakligen namnformerna ur de under dansk och svensk tid förda jordeböckerna, därtill lämnas i samma verk etymologiska upplysningar. Tyvärr saknas ofta i SOH upplysningar om enskilda gårdsnamn. När det i SOH saknas uppgifter om i gravstensmaterialet förekommande gårdsnamn, har dessa därför ej medräknats i statistiken, även om de redovisas med övriga belägg.¹²

För att få en uppfattning om de olika personnamnsformernas förekomst i dåtidens danska resp. svenska språkområde har inte minst Villarsen-Meldgaard (1990) samt Utterström (1995) rådfrågats. Villarsen-Meldgaard (1990) behandlar köpenhamnska dopnamn 1650-1950 utifrån doplistorna i Vor Frue sogn, medan Utterström redogör för dopnamn i Stockholm 1621-1810 utifrån dopböckerna i 3 av den svenska huvudstadens församlingar (Hovförsamlingen, S:t Jakobs församling och Finska församlingen). Därtill har översiktliga namnböcker av Otterbjörk (1979) och Hornby (1978) nyttjats.

Jag har också jämfört formerna med det personnamnmaterial som finns tillgängligt på *Demografisk Databas Södra Sverige* (DDSS)¹³, detta i syfte att få en uppfattning om frekvensen av olika namnformer på (öst)danskt (skånskt)¹⁴ område före nationalitetsövergången (1658 för Skånes del).¹⁵ Att plocka ut drag hos namnformerna och ge dem etiketten dansk resp. svensk är dock problematiskt. Den statistik som därför trots allt uppställs skall därför betraktas med viss reservation och begreppen dansk och svensk skall här inte tolkas absolut, utan snarare ses som ”mer danska än svenska” resp. ”mer svenska än danska”. Vad som bl.a. torde göra dragandet av en absolut skiljelinje omöjligt är inte minst det faktum att namnformer vid sin utbredning genom historien inte så sällan struntat i riksgränser.

Vidare skall sägas att de utvalda dragen valts dels utifrån deras riktighet, dvs. att de uppvisar en tillräckligt stark kontrast mellan danska och svenska former, dels utifrån deras frekvens i materialet. Ett större antal förekomster möjliggör nämligen mer givande jämförelser över tid.

¹² Jag har naturligtvis låtit det framgå vilka dessa former är när ortnamnsformerna i fråga presenteras.

¹³ Se <http://www.ddss.nu/%28S%28m044jh45bek4v545st2zovb5%29%29/swedish/default.aspx>.

¹⁴ Det halländska materialet som vid uppsatsens genomförande fanns tillgängligt på hemsidan visade sig av olika anledningar mindre väl lämpat som jämförelseobjekt.

¹⁵ DDSS tillhandahåller bl.a. personnamnskrivningar ur kyrkböcker från Skåne både före och efter nationalitetsskiftet, även om materialet från danska tiden av naturliga skäl är mindre än det från senare tider.

Likväl har av utrymmesskäl många intressanta drag som hade förtjänat en undersökning måst väljas bort. De valda dragen är m.a.o. endast ett utsnitt av vad som finns att behandla av vikt för försvenskingsfrågan.

Sist vill jag framhålla att jag vid genomgången av äldre litteratur och språkvetenskapliga verk haft en mycket stor hjälp av Bo Wendt, SAOB:s redaktion i Lund, samt Berit Sandnes och Carl-Erik Lundbladh, bägge på Dialekt- och ortnamnsarkivet i Lund. Dessa har med stort tålamod besvarat allehanda språkhistoriska frågor samt kommit med diverse råd och tips. De val som träffats ang. metoden och medtagandet av olika ordformer är dock helt mina egna, varför eventuella fel och brister beror på mig ensam.

5 De språkliga dragen

Dragen nedan har valts utifrån språkbruket på 1600- och 1700-talen såsom detta beskrivs i de nämnda språkhistoriska verken och ordböckerna. För att kontrollera riktigheten i dragen har olika delar av den äldre nydanska och nysvenska litteraturen punktvis studerats, inte minst de dåtida för de bägge språken så betydelsefulla bibelöversättningarna.

Förhållandena i den äldre nydanskan fram till 1645 och förhållandena i den äldre nysvenskan fr. o m. detta årtal har betraktats som viktigast vid utväljandet av dragen. Detta får dock inte tolkas som att 1645 har betraktas som någon absolut skiljelinje för det språkliga inflytandet från ettdera språket. Inget undersökt drag har valts utan en närmare granskning. Inom varje språk existerar dock ett visst mått av variation. Under den för undersökningen aktuella tiden var denna variation större än i dag, då det nutida språket i mycket stor utsträckning förenhetligats och kodifierats i och genom grammatikor och ordböcker. Skillnaderna mellan språken såsom de framträder i de valda språkdragen är därför sällan, om ens någonsin, 100%-iga. De är dock så stora att skiftet från danskt till svenskt språk i det undersökta materialet kan förväntas framträda genom dem.

5.1 Postvokala klusiler b, d, g vs. (p)p, (t)t, (c)k

I forndanskan övergick i tryckstark stavelse ett p, t, k efter vokal till motsvarande tonande klusil, vilket innebar att $p > b$, $t > d$, $k > g$ (se t.ex. Wessén 1969: 50). För enkelhetens skull kommer i fortsättningen dessa klusiler att omtalas såsom postvokalt b, d, g vs. (p)p, (t)t, (c)k. Denna beskrivna ljudförändring satte spår i ortografin, jfr. t.ex. da. *pibe*, *mad*, *kage* med sv. *pipa*, *mat*, *kaka*, varför dess ortografiska resultat kan användas i undersökningen. De olika vidareutvecklingar av dessa ljud på danskt område som inträffat senare har inte i någon högre

grad påverkat ortografin (åtminstone inte i de normskapande källor som beaktats för arbetet). De fall där den fortsatta svenska (svealändska) ljudutvecklingen gjort att konsonanten förlängts, har också medräknats. Det handlar om fall där svenskans långa konsonant går tillbaka på en ursprunglig kort. Detta är fallet med t.ex. k-ljudet i sv. *vecka*.¹⁶ Denna förlängning av konsonanterna k, p, t, s (och ibland r) i ursprungligen korta rotstavelser har inkommit i svenskt skriftspråk från de svealändska dialekterna; götamålen har här förläning av vokalen (därav *veka* i stället för *vecka*) (se Wessén bd.1 1969:90ff.). Halland, vars nordliga och sydliga dialekter vanligen räknas till götamålen resp. de sydsvenska målen¹⁷, uppvisar i motsvarande fall lång vokal (om indelningen av folkmålen och inordnandet av södra Hallands folkmål i de sydsvenska målen, se Wessén 1970:12ff., om inplaceringen av norra Hallands dialekter i götamålen, se Wessén 1970:23. Om vokalutvecklingen i Hallandsmålen, se Nilsson 1959:1129ff.).

5.2 nd vs. n/nn

Danskan som regel bevarat skrivningen <nd> med d (men ej uttalet med d) för historiskt [nd]. Även svenskan har här ofta <nd>; jfr. da. *binde*, sv. *binda*. Skrivningen nd har i danskan spridit sig till ord utan historiskt nd; jfr. t.ex. da. *kvinde* vs. sv. *kvinn*a (se t.ex. Wessén 1979:85). Även här saknas -d i det danska uttalet.¹⁸ I undersökningen används naturligtvis endast de förekomster där danskt <nd> svarar mot svenskt <n>, <nn>.

5.3 v(n) vs. m(n)

I danskan och svenskan har de ursprungliga ljudförbindelserna [ʋn] och [mn] utvecklats på olika vis. Bägge ljudförbindelserna har i danskan givit ett ortografiskt resultat med v- eller f-, t.ex. <vn>, medan samma förbindelser i svenskan resulterat i skrivning med m- <mn>, jfr. äldre da. *sovne*, da. *navn* vs. sv. *somna*, *namn* (se Wessén 1969:45f.).¹⁹

¹⁶ Något drag för tecknandet av enkel eller dubbel konsonant har dock ej uppställts. Detta beror inte minst på att i ä. nsv. former med lång vokal och kort konsonant förekommer (väl främst hos författare från götiskt och delvis mellansvenskt område), varför ett enkeltecknande av konsonanten i ord som *mycket streck vecka* och *skepp* ej kan ses som entydigt danskt. Gemensamt för de uppräknade orden är att de i äldre tid haft kort vokal följd av kort konsonant (dvs. ord med kort rotstavelse). En försvarande omständighet vid en dyl. undersökning vore det också att vissa författare, kanske i ekonomiserande syfte, kan ha föredragit att enkelteckna bokstäver som återger långa ljud (det finns fall i materialet som tyder på detta).

¹⁷ En historiskt minst lika passande benämning för de sydsvenska målen vore väl östdanska mål.

¹⁸ Beroende på dansk dialekt har väl dock ett långt n-ljud kunnat uttalas med palatalisering i dåtida danskan (jfr. Skautrup 2:330).

¹⁹ Med danskans <v> likställs här <f>, <ff>, <ffv> od. då de i detta fall betecknat samma ljud. Även förbindelser med p, såsom svenskt *mpn* (som utvecklats ur mn), medräknas (jfr. Wessén bd.1 1969:48). Detsamma gäller de fall där nasalens m i de svenska formerna betecknas medelst nasalstreck över föregående vokal (något nasalstreck för -n i förbindelsen vn, mn är mig inte bekant).

5.4 e vs. a i trycksvag ställning²⁰

Med undantag för fornskånskan uppträder redan i forndanskan de historiska ändelsevokalerna kraftigt försvagade, jfr. tex. fda. *fōthæ*, da. *fōde* med fsv. *fōþa*, sv. *fōda* (se t.ex. Skautrup 1:224ff.) Då svenskan under språkhistorien i regel bevarat eller återinfört ett obetonat historiskt -a uppträder här under den undersökta tiden ofta en skillnad språken emellan (ang. återinförandet av historiskt obetonat -a i svenskan, se *Ett fall av språkvård under 1600-talet*, Svensson 1981).²¹ Motsättningen obetonat -e, -e- vs. -a, -a- uppträder i många ord och ordformer. Det skall dock sägas att e-former inte heller under 1600-talets andra hälft är helt okända i svenskan, vilket alltså kan missgynna de svenska formerna något vid en undersökning. Då e- och a-formerna som medtagits har jämförts med dåtida material och ordformer som visat sig mindre lämpade bortsållats, kan de danska formerna på sin höjd gynnats marginellt.

I de flesta fall torde valet av medtagna former med historiskt a vara relativt okomplicerat. En utmaning ställer dock de historiskt svaga femininerna i sg., dvs. ord som *piga* och *kvinna*. I de undersökta texterna är dessa två ord liksom feminina personnamn som naturligt ansluter till dem genom sitt historiska ändelse-a ganska vanliga. Dessa ord hade i den fornsvenska kasusgrammatiken -a i nominativ sg., men i oblika kasus i sg. -o/u (se Wessén 1969:104). I Gustav Vasas Bibel (GVB) används -a i nominativ, men -o (enstaka -u) i oblika kasus. Under 1600-talet blir dock -a allt vanligare som grundform, medan formen på -o försvinner, inte minst hos götiska författare (se Wessén 1969 :193f. Följande stycke följer redogörelsen hos Wessén). Under 1600-talet är emellertid inte -u/-o formerna helt försvunna, de nyttjas av bl.a. uppsvenskar i vissa fall som grundform samtidigt som alltså bibelspråket bevarat en äldre kasusböjning i form av -a (nom. sg.) vs. -o (oblika kasus i sg.).²² På det götiska och mellansvenska (liksom det sydsvenska/östdanska) språkområdet utvecklas ett obetonat o/u till [ə] (jfr. Wessén 1969:156). Man skulle därför kunna anta att en oblik form som *pigo* på detta

²⁰ I redogörelsen nedan följer ingen diskussion av de fall där ett da. <e> ur äldre a i trycksvag ställning under nyda. tid utvecklats vidare till (eller åtminstone i skrift tecknas) i framför -s, -t, och -l (jfr. Skautrup 1947:194). En dyl. diskussionen har utelämnats då i gravstensmaterialet inga exempel på dyl. i ur ursprungligt a noterats.

²¹ Med historiskt obetonat a avses alltså även a uppkommit ur andra vokaler eller infört analogiskt i den senare urnordiska perioden, jfr. t.ex. utvecklingen av äldre urnordiskt *kallōn* 'kalla' och *lirōēn* 'leva' till former på -a (se t.ex. Pamp 1971:168). Detta a har emellertid före medeltiden varit gemensamt för både det danska och svenska området, varför dess olikartade ursprung i äldre tid ej utgör något problem för undersökningen.

²² En kasusböjning som dock torde ha varit främmande för en stor del av det svenska språkområdet, inte minst för götiskt och sydsvenskt/östdanskt område där -a blivit grundform (även om väl även här enstaka dialekter kan tänkas ha bevarat kasusböjningen något längre). I den sydvästligaste delen av Skåne har dock en allmän vokalförsvagning inträtt, varför även t.ex. feminina substantiv på -a i övriga Skåne här uppvisar -e [ə] (jfr. Wessén 1970:21).

område utvecklas till *pige* [-ə]. Det här skulle m.a.o. tala emot användandet av de svaga femininerna i undersökningen, åtminstone de som inte uppträder som subjekt eller subjektivt predikativ. Då emellertid -a gjorts till grundform (former som *kvinna*, *piga* med -a används även som t.ex. objekt och efter prepositioner) i detta område, samtidigt som uppsvenskan och andra nordligare dialektområden har -u/-o bevarat som grundform, vore e-former här onekligen mindre väntade. I det undersökta materialet förekommer inte heller någon kasusböjning motsvarande den i GVB, bortsett från i frasen *i Herranom*.²³ Inte heller förekommer ett endaste -u/-o former som grundform. Jag har därför valt att medta även svaga femininer liksom feminina personnamn på -e och -a.²⁴ Ortnamnen, vars svenska former antingen kan vara ett resultat av den halländska eller svenska ljudutvecklingen av de olika kasusändelserna eller fortsätta en dansk e-skrivning, har endast medtagits i undersökningen om SOH redovisar en dansk tradition med -e och en svensk med -a.²⁵

Svensson (1981) har i sin undersökning av historiskt, trycksvagt *a* i den äldre nysvenska periodens ändelser valt att inte medta de historiskt svaga femininerna (jfr. resonemanget i Svensson 1981:113). Svensson undersöker dock material från även den äldsta nysvenska tiden och hans material täcker ganska olikartade källor (religiösa skrifter samt kungliga brev och förordningar). De olika skrivare som gömmer sig bakom materialet i Svenssons undersökning kan väl också antas ha en geografiskt betydligt brokigare bakgrund än författarna till gravstenstexterna i Halland.

6 Dialekterna

Nedan redogörs endast kort för det som utifrån dragen och en till dessa anslutande diskussion är väsentligt.

Större delen av landskapets dialekter känner klusilförsvagningen $p, t, k > b, d, g$ i postvokal ställning. I vissa västliga dialekter har *b* ur äldre *p* utvecklats vidare till *v*. En mindre del sockenmål, alla belägna i östra Halland, har bevarat äldre postvokalt *p, t, k*. Dessa är: målen i östligaste delen av Fjärås, Förlanda, Nösslinge, Källsjö, Fagered, Ullared, Svartrå, Okome, Gällared, Gunnarp, Askome, Krogsered och Drängsered (se Nilsson 1959:1127f. Notera att

²³ Som i materialet uppvisar lite olika stavningsvarianter även om den i GVB brukade stavningen *Herranom* är vanligast. Stenar med danskt språk liksom många med blandspråk samt därtill åtskilliga svenskspråkiga använder istället frasen *i Herren* utan kasusböjning.

²⁴ Beslutet bör ses mot bakgrund av att ett uteslutande av nämnda feminina substantiv endast missgynnade de svenska formerna på -a. Ett antal a-former som uppträder som objekt eller efter preposition hade måst uteslutas samtidigt som endast tre substantiv på -e, alla från tiden före nationalitetsskiftet, måst uteslutas.

²⁵ Dock kan denna svenska tradition ibland behöva åtskilliga årtionden för att etablera sig.

Nilsson uttrycker sig med viss försiktighet; hans uppräknning av socknar med bevarat p, t, k utgår från ”det föreliggande materialet”. Kanske nämner han här pga. ofullständigt material inte Askome, som jag dock medräknat²⁶). Dessa dialekter kallas i det följande av mig något förenklande (och med hänsyn till landskapet i stort missvisande) östhalländska.²⁷ De dialekter som utvecklats b/v, d, g ur äldre postvokalt p, t, k benämns av mig västhalländska.

I den historiska förbindelsen nd bevaras aldrig d: i åtminstone de norra delarna av landskapet har en regelbunden övergång till nn inträffat (se t.ex. för förhållandena i Fageredsmålet uttalsangivelsen under orden *binda, blind, bonde, hund* hos Kalén 1923 samt för förhållandena i Valldamålet uppslagsformerna *binna, blinne, bonne* samt *hunn* hos Peterson (1935-1946). Inom landskapet finns uppenbarligen socknar där nd utvecklats till ett ng-ljud i åtminstone en viss fonetisk omgivning. Så har Skreamålet (söder om Falkenberg) ng-ljud för historiskt nd i *bonde*, men nn i *blind, binda* och *hund* (se Jacobsson 1966 under resp. uppslagsord). Ingenstans, varken i de här kommenterade målen i Vallda, Fagered och Skrea socknar eller i någon annan del av Halland, torde ursprungligt nd kvarstå eller ha införts för historiskt nn.²⁸

Tilläggas bör att historiskt d/ð förlorats efter vokal.²⁹ Därtill är den äldre förbindelsen rd/rð aldrig bevarad som sådan utan har antingen utvecklats till ett r-ljud (bakre eller främre) eller till ett s.k. tjockt-l; den förra utvecklingen är sydlig, den andra nordlig (se t.ex. Nilsson 1959:1116).

Ursprungligt mn har bevarats som sådant, samtidigt som bn, liksom i svenskan, utvecklats till mn. Dock har i vissa fall bortfall av n inträffat, väl främst i utljud (som i *namn*). Vid permanenta eller mer tillfälliga tre- eller flerkonsonantmöten finns generellt sett en starkare tendens till bortfall av en konsonant än i svenskan.³⁰

²⁶ Detta medräknande sker utifrån uppgifter som erhållits muntligen från den i de lokala Hallandsmålen välbevärande Gösta Andersson i Yngered, Askome socken. Anderssons uppgifter stämmer helt med de uttalsuppgifter för ortnamnen i Askome som hittas i SOH 2:193ff.

²⁷ D.v.s. klassificeringen må vara geografiskt riktig, men är missvisande om man därav sluter sig till att landskapets samtliga sockenmål i öster har postvokalt p, t, k.

²⁸ Detta påstående grundar sig förutom på ett studium av nämnda ordböcker på en ganska omfattande om än på intet vis heltäckande genomgång av det dialektmaterial från Halland som finns samlat på *Dialekt- och ortnamnsarkivet i Lund* (DAL).

²⁹ Detta påstående grundar sig helt på egna iakttagelser samt genomgång av DAL:s material. Det står på en mycket säker grund.

³⁰ Uppgifterna bygger på egna iakttagelser av dialekten samt på en icke fullständig genomgång av DAL:s material från landskapet.

De halländska målen är s.k. a-mål, vilket betyder att trycksvagt a i regel ej försvagats till [ə] eller dyl. utan behållits såsom a (se t.ex. Skautrup 1944:226 med karta).

7 Undersökningen

Nedan presenteras det erhållna resultatet drag för drag. Presentationen av den erhållna statistiken delvis i kurvdiagramform för att åskådliggöra den kronologiska utvecklingen. Den kronologiska utvecklingen tecknas genom 5-års perioder för tiden 1646-1731. Perioderna 1592-1645 resp. 1731-1850 presenteras som var sitt tidsblock. Detta sker då dessa perioder har ett mindre omedelbart intresse vid undersökningen av språkets försvenskande. De belägg som stammar från tiden 1592-1645 representerar framför allt ett rent danskt jämförelsematerial. Belägg från tiden 1731 -1850 representerar å sin sida material som till sin kärna får antas vara svenskt. Eventuella brytningstider som framträder i diagrammen kommenteras mer ingående i den anslutande texten till dessa. I diagrammen är det alltså talen i form av punkter för de olika tioårsperioderna som är relevanta: Linjerna mellan dessa punkter skall *inte* utan vidare utläsas som utvecklingslinjer. När förekomsterna av ett undersökt drag är för få för att med fördel kunna presenteras i diagramform behandlas resultatet av undersökningen i tabellform med anslutande text.

7.1 b, d, g vs. sv. (p)p, (t)t, (c)c i postvokal ställning

7.1.1 Ordförråd³¹

Följande i materialet förekommande ord och orddelar har bedömts som relevanta efter kända ljudutvecklingar samt dåtida användning och delats upp i danska former med postvokalt b, d, g och svenska med postvokalt (p)p, (t)t, (c)c:³²

AABEN- (i *AABENBARE*), *ARBETE*, *BA/ÄTRE* (dvs. väl eg. -Ä-), *-HED* (i *HELLIGHED*³³), *-RIK* (i *HIMMELRIK*), *KIØD*, *LEGEME*, *-LIG-* (*DISLIGESTE*), *MYCKET*, *-SKAB* (i

³¹ Notera att ett tonande konsonantljud som följs av ett icke-tonande tenderar att självt bli icke-tonande (jfr. uttalen av t.ex. <v>, <g> i sv. *hav* vs. *havs*, *dag* vs. *dags*). Detta är anledningen till att ordformer motsvarande som *aktad* i dåtidens danska ibland skrivs med c, ch eller k (så t.ex. i den i gravstensmaterialet förekommande förkortningen ACT 'aktad(e)'). Dyl. former har därför uteslutits ur undersökningen.

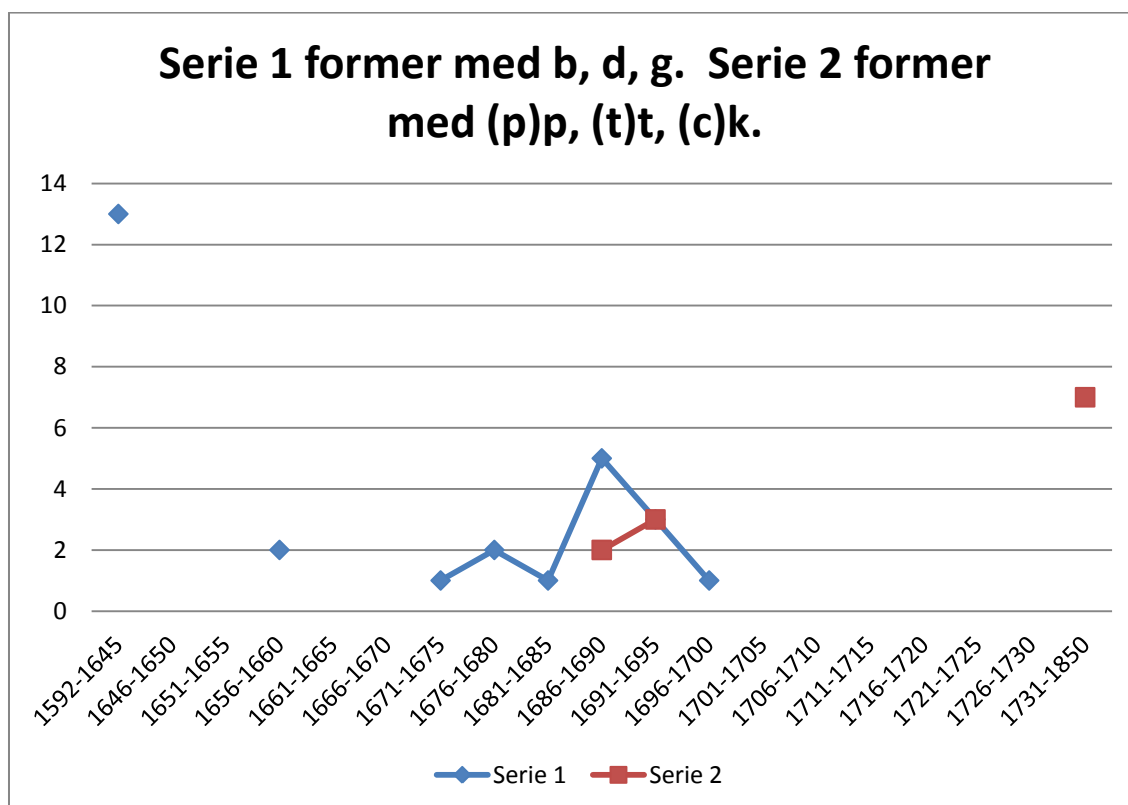
³² Formerna nedan är utvalda slumpvis ur de som medtagits i undersökningen. De står därför som potentiella representanter för både danska och svenska drag i en viss ordform. De kan stå i obestämd eller bestämd form, i grund- eller genitivform allt efter den form som råkat bli vald. Någon betydelse skall inte därför läsas in t.ex. utsättandet av en viss form. Samma förfarande används arbetet igenom.

³³ Väl felskrivning för *herlighed* 'härlighet'.

ECTESKAB), *SÖÖT*, *SKÖÖT* 'sköte', *VD-* (i *VDVALDE*), *UTI*, *UGERS*, *UTAN*, *VEED* (pres. sg. 1.p.), *yD-* (i *yDERSTE*).³⁴

Till dragen för det vanliga ordförrådet har också något oegentligt klusilen (p)p i förkortningarna *UPPENB* och *UP*: (för *Uppenbarelsboken* eller *Johannes Uppenbarelse*) räknats.

Diagram 1. Kronologiska utvecklingen i betonad stavelse av da. b, d, g vs. sv. (p)p, (t)t, (c)k i postvokal ställning. Ordförråd. Absoluta tal

Totalt antal drag: 40

b, d, g: 28

(p)p, (t)t, (c)k: 12

³⁴ Formen <LÅPP> 'lopp' har ej medtagits då ljudutvecklingen bakom -pp i detta från medellågtyskan (lōp) inlånade ord ej tycks helt klar (jfr. Hellquist 1980 under *lopp*). Även den exakta tidpunkten för inlånet är mig obekant. M.a.o. kan det väl ej helt uteslutas att den lågtyska formen, om den blivit upptagen i en dansk språkmiljö, kunnat erhålla samma konsonantism i utljudet som i svenskan. Så vitt jag vet använde danskarna då liksom idag dock det inhemska *løb* som historiskt är samma ord som det svenska *löp*. Ordet illustrerar alltså att i draganalysen inte alltid jämnstarka alternativ står mot varandra. I detta fall missgynnas svenskan av att orden *løp* och *lopp* får dela på ett betydelseinnehåll som det danska *løb* ensamt rymmer.

Materialet erbjuder tyvärr endast relativt få förekomster från den för oss intressantaste tiden, d.v.s. tiden efter nationalitetsskiftet. En egentlig brytningstid låter sig inte utläsas, däremot ett antal förändringar. Bland de som är av språkligt intresse för oss inträffar den första under perioden 1686-1690. Då tränger för första gången former som är typiska för svenskt språk in i materialet. En närmare granskning av källmaterialet visar att de första beläggen med tonlös klusil stammar från 1690 (stenen As1³⁵). Under den följande femårsperioden, 1691-1695 ökar de svenska formerna knappt medan de danska minskar. En annan förändring, som väl sammanhänger med den bakomliggande orsaken till dessa förändringar, är den följande minskningen för de danska dragen och kort därpå deras fullständiga försvinnande. Tittar man på det bakomliggande materialet visar det sig att det sista belägget med klusilförsvagning stammar från 1696 (Sp9). Försvinnandet av former med klusilförsvagning kan inte förklaras utifrån att texter från perioden saknas. Snarare är det så att vissa ord upphör att användas. Detta gäller t.ex. *uti*, *yttersta*. Dessa ord är inte ovanliga på danskspråkiga stenar, men av dem dyker i svenskspråkig dräkt endast det förra upp och det blott en gång så sent som 1751. Från slutet av 1600-talet blir konstruktion med prepositionen <i> allt vanligare, vilket inte ger något utslag i statistiken. Förändringen från danskt till svenskt språk kan alltså för draget i fråga sägas visa sig framför allt i ett lexikalt skifte, där vissa ord helt eller nästan helt försvinner och ersätts av ordformer som inte lämnar några spår i statistiken över de berörda klusilerna. De svenska formerna blir därför något missgynnade.

7.1.2 Ortnamn

Vad gäller ortnamnsformerna är ju primärt de fall där den svenska skrifttraditionen (som vi huvudsakligen ser i jordeböckerna) ogjort den danska klusilförsvagningen intressanta. De former som förekommer av ortnamn med i svenska skrifttraditionen från danskan och/eller dialekten bevarad klusilförsvagning diskuteras dock i den anslutande texten; dessa är ju nämligen intressanta i det att ortnamnsskrivarna vid nedskrivandet ju kunnat göra mer egna språkliga överväganden. Det som ovan kallades *den svenska skrivtraditionen* är under den undersökta tiden inte är fullt så enhetlig som man skulle kunna tro utifrån dagens normaliserade, försvenskade skriftformer. En mer omfattande och systematisk svensk skrifttradition för de halländska ortnamnen påbörjas först efter erövringen av landskapet 1645. Under tiden efter 1645 finns därför hos många namn en högre eller lägre grad av vacklan mellan mer svenska och mer danska former (eller mer dialektala former).

³⁵ Alla texter betecknas genom en förkortning bestående av bokstäver och siffra. Rymmer en sten två texter skiljs dessa åt genom användandet av a och b efter sista siffran.

Som ett belägg räknas <ÿTRA> i *Yttra Berg* trots att skrivningar saknas i SOH; den där redovisade skriftliga traditionen innehåller bara *Berg* (SOH 2:253). I tabellen nedan saknas därför uppgifter om svenska skrivningar av detta ortnamn. Belägget är medräknas då etymologin för <ÿTRA> får anses för helt säker (av *ytter*, jfr. fsv. *ÿter*, da. *yder*) och för skrivare genomskinlig. I ortnamns materialet förekommer endast få exempel på postvokalt b, d, g vs. (p)p, (t)t, (c)c. De presenteras nedan i tabellform. Efter ortnamnet ges namnet på beläggtextern. Ett [+] efter den belagda formen i fråga anger överensstämmelse med det i SOH angivna lokala uttalet av klusilen i fråga.³⁶ Form i kursiv anger nuvarande officiell skriftform (tagen från SOH). Inom parentes ges året för den äldsta formen fr. o m. 1646 med postvokalt (p)p, (t)t, (c)c. Siffran som följer anges denna skrivnings plats i ordningen. Följer ingen ytterligare siffra innebär det att skrivningen i fråga inleder en obruten tradition av skrivningar med nämnda klusiler. Följer ett annat årtal följt av en siffra anger detta året och ordningstalet för den skrivning som inleder en obruten tradition av skrivningar med (p)p, (t)t, (c)c.³⁷ De relevanta klusilerna är nedan understruken. Ej ifylld rad markerar tidsavstånd av minst två år mellan form ovanför och nedanför den tomma raden.

Tabell 1. Kronologiska utvecklingen i betonad stavelse av da. b, d, g vs. sv. (p)p, (t)t, (c)c i postvokal ställning. Ortnamn

År	b, d, g	(p)p, (t)t, (c)c
1675	PUG <u>ERE</u> Sk2 [+] <i>Pukared</i> (1646:1, 1691: 3, jb.)	
1678		ÿ <u>TR</u> AB <u>I</u> ERG Gä1 [+] <i>Yttra Berg</i>
1701		BRÅ <u>TT</u> AGIERDE Gä6 [+] <i>Bråtagärde</i> (1646:1, 1718: 4, jb.)
1850		BRÅ <u>T</u> AGERDE Gä5 [+]

³⁶ Härvid beaktas endast skillnaden mellan b, d, g vs. (p)p, (t)t, (c)c. Enkel- resp. Dubbelskrivning anses ej vara av betydelse.

³⁷ För kontroll av ortnamnsuppgifterna hänvisas till det i SOH 3: 212-224 alfabetiskt uppställda registret över ortnamnen.

		(1646:1, 1718: 4, jb.)
--	--	------------------------

Totalt antal drag: 4

b, d, g: 1

(p)p, (t)t, (c)c: 3

Nedan diskuteras först de ornamnsformer som har en tydlig kontrast mellan den danska och svenska skrifttraditionen (d.v.s. de i tabellen ovan medtagna formerna). De övriga ornamnen som innehåller samma drag men saknar en klar skillnad mellan dansk och svensk skrifttradition vid tiden kommenteras också, även om de inte medtagits i tabellen och inte heller medräknas i slutstatistiken.

Antalet omedelbart relevanta ornamnsformer (de i tabellen ovan) är tyvärr mycket få: blott 4 stycken (den ena av dessa är dessutom från 1850).³⁸ Detta betyder naturligtvis att vi ej kan tillåta oss några säkra slutsatser. Likväl har det sitt intresse att notera att klusilåtergivningerna på stenarna i samtliga av dessa fall överensstämmer med det lokala uttalet angivet i SOH. Tittar vi på de postvokala klusilerna b, d, g vs. (p)p, (t)t, (c)c i tryckstark ställning i de övriga ornamnen som saknar en klar kontrast mellan danska och svenska skriftformer, ser vi i 2 av 3 fall samma överensstämmelse mellan gravtextens tecknande av klusilen och dennas uttal i dialekten. Ornamnsformerna <SEDiNGE> Ha1 1696 *Sätinge* och <GYDEBY> Si2 1699 *Gödeby*, motsvarar bägge ett lokalt d-uttal (se SOH 3: 137; 2:287.). I fallet *Gödeby* kan noteras att samtliga skrivningar (danska och svenska) i SOH fr. o m. 1500-talet har -d- (SOH 2:287). Att dialekten påverkat gravtextformen visar y:et i <GYDE->: detta y saknas i samtliga skrivningar i SOH, men stämmer med ett av två i SOH redovisade dialektuttal.³⁹ I fallet <SEDiNGE> Ha1 1696 för *Sätinge* kan vi konstatera att -d- är helt frånvarande i de svenska skrivningarna fr om. 1646 (SOH 3:137).⁴⁰ I <EGERED> Sk11b 1660 *Egared* saknas dock överensstämmelse med dialekten, som har -j- för <-G-> (SOH 3:36). Är den i SOH föreslagna

³⁸ Notera också att de 3 förekomsterna med postvokalt (p)p, (t)t, (c)c (i stället för b, d, g) alla stammar från samma socken, nämligen Gällared.

³⁹ Förledens etymologi är enl. SOH troligen gen. sg. eller pl. av *Göte* 'man från Västergötland' eller gen. pl. av det synonyma *göt*. Att en viss skriftvana ändå haft betydelse för formen visar väl <G-> istället för skrivning med J- eller möjligen Gj- (dagens lokala uttal har j-).

⁴⁰ Att formen ej medtagits beror på att de danska skrivningarna vacklar mellan -d(d)- och t(t). Etymologin är oklar (se a.s.). I halländska dialekter saknas dock d (ur äldre ð) i fall som *god*, *glad*, *glade*, *blöda*, *föda* osv. Ett d ur äldre t, som i västhalländska *mad* 'mat', *gata* 'gata' är dock bevarat. Då d är bevarat i dialektens uttal av ortnamnet (ungefär *Sädinge*), så bör väl detta d motsvaras ett äldre t.

tolkningen riktig, har den svenska traditionen vidarefört skrivningen av ett g ur äldre k (samtliga skrivningar svenska skrivningar uppvisar -g-).⁴¹ Detta förefaller dock mindre troligt mot bakgrund av dialektens uttal, och även i de danska skrivningarna dominerar i, y (=j).⁴² Det förefaller mot bakgrund av detta troligt att g (=ʒ) är äldre och att j alltså representerar en ljudlagsenlig dansk och dialektal ljudutveckling. Notera också att etymologin tillsvidare får anses oklar. Bortser vi för från *Egared*, kan vi alltså konstatera att dialektens uttal av de diskuterade klusilerna tycks stämma väl överens med skriftformerna på stenarna. För försvenskningen betyder detta att vi på stenar från de delar av Halland med postvokalt p, t, k i dialekten får tidiga ”svenska” former. För att förstå om nationalitetsskiftet trots allt kan ha spelat en roll för användandet av dylika östhalländska eller svenska former, måste vi jämföra med utvecklingen av andra drag. Vi återkommer därför till frågan.

Vad gäller den kronologiska utvecklingen är det värt att notera att <ÿTRABiERG> på Gäl från 1678 representerar det äldsta exemplet i hela materialet med ett postvokalt p, t, k. Det kan jämföras med de första beläggen i det vanliga ordförrådet som stammar från As1 1690. Vi måste dock konstatera att samtliga belägg på icke-svenskt postvokalt b, d, g i substantiv och ortnamn mellan 1596 (Fbg3a) 1595 och 1696 (Sp9) stammar från halländska socknar där dialekterna har övergång av postvokalt p, t, k > b, d, g samt från städerna Halmstad, Falkenberg och Varberg där väl en ”västhalländsktalande” och/eller danskpräglad befolkning bör ha dominerat även under årtiondena efter nationalitetsskiftet. Askome, som alltså är den socken som först (med stenen As1) uppvisar postvokalt p, t, k i ordförrådet, har ett östhalländskt mål.⁴³ Först med Gt8 1695 får vi en text med postvokalt p, t, k från en västhalländsk socken (Grimeton).⁴⁴ Enbart utifrån det material som rör de postvokala klusilerna går det alltså knappast att med någon säkerhet säga om dialektuttalet slagit igenom starkare i skrivningen av ortnamn än av övriga ord.⁴⁵

⁴¹ SOH menar att förleden troligen innehåller en genitivform av trädnamnet *ek* eller av ett mansnamn svarande mot fsv. *Eke*, fda. *Eki*. Är etymologin riktig har den svenska skrivningen bevarat en form med den danska (och västhalländska) klusilförsvagningen.

⁴² De danska skriftformerna med -j- (-i-) kunde möjligen förstås som en vidareutveckling av den danska klusilförsvagningen, k > g > j (se Skautrup 1944:228ff.), men den dialektala formen har j och dialekten känner blott övergången k > g, d.v.s. ingen vidareutveckling av g till j eller dyl. Detta gäller för övrigt samtliga av de halländska dialekter som känner klusilförsvagningen (se Skautrup 1944:232, särskilt kartan).

⁴³ Det bör påpekas att As1, en stor sten över befallningsmannen Helgie Bengtson, ger ett föga dialektal intryck: formerna är i stället genomgående skriftsvenska.

⁴⁴ Ordformer med de relevanta dragen är sedan sällsynta. Efter Sp9 (som har <HIMERIG> ’himmelrike’) dyker inga dylika former upp förrän under andrahälften av 1700-talet. Dessa former, liksom de från 1800-talet, uppvisar endast svenska de tonlösa (=svenska) varianterna av klusilerna.

⁴⁵ Socknarna och städerna i fråga med belägg på dylika icke-svenska b, d, g före 1695 är: Falkenberg, Grimeton, Halmstad, Hunnestad, Tvååker, Varberg, Vinberg och Värö. Efter Gt 3 (som har da./västhall. d), uppvisar endast

7.1.3 Personnamn

Nedan redovisas i tabellform namnformer motsvarande de nusvenska namnformerna *Götar(-)* och *Håkan(-)*. Förutom förnamnsformer medtas alltså även belägg i egenskap av första namnled i patronymikon eller namn i genitiv.⁴⁶ Då den postvokala klusilen <d> i formen *Peder* har en något avvikande bakgrund jämfört med den motsvarande danska i *Götar* och *Håkan*, behandlas namnparet separat direkt efter den första redovisningen av former med postvokal klusil.

Tabell 2. Kronologiska utvecklingen i betonad stavelse av da. b, d, g vs. sv. (p)p, (t)t, (c)c i postvokal ställning. Personnamn

År	b, d, g	(p)p, (t)t, (c)c
1667	<GiØDER> ⁴⁷ Sv14	
1686	<HAGE[-]> ⁴⁸ Sv19	

Beläggen på postvokala klusiler i personnamnen är som framgår ytterligt få. Till formerna ovan får också räknas de odaterade <HÅK:SO> (patronymikon) Sk13b och <HAGEN> (förnamn) Sv23. Den förra stenens övriga former är svenska, sen senares danska.⁴⁹

De 2 daterade formerna liksom en av två odaterade stammar från Svartrå socken. Socknen har postvokalt p, t, k, varför formerna troligen vittnar om ett upptagande av namnformer utifrån som ej tagit hänsyn till (i detta fall: avsaknaden av) inhemska ljudutvecklingar. Den andra odaterade formen med <-K-> stammar från Skällinge, en socken med postvokalt b, d g. Några exempel som hos ortnamnen på med dialektens ljudförhållanden överensstämmande skrivningar saknas alltså (notera också att --er resp. --en i *Götar* resp. *Håkan* hör sämre ihop med a-mål). Troligt är väl att formerna lånats in från en annan språkvarietet (annan dialekt eller snarare danskan resp. svenskan). Troligen har de med danskan överensstämmande formerna under dansktiden etablerat sig som högstatusformer, åtminstone till en början i många fall bredvid namnformer med t och k samt obetonat a. Kanske var vid inhuggandet av

Sp 9 från 1696 da./västhall. g (jfr. också det diskuterade ortnamnet <SEDINGE> Ha1 1696 med troligt da./västhall. -d-).

⁴⁶ En form med ett eventuellt ensamt genitiv-s (jfr. <PEDERS> Vi 1624) betecknas likadant som en form av personnamn (med eller utan synligt genitiv-s) + *son/dotter*, dvs. som *Peder-* osv. i bägge fallen.

⁴⁷ Det är att notera att denna förekomst på (nyligen erövrade) svenskt område är äldre än den från 1765 som av Otterbjörk (1979:95) anges såsom äldsta icke-runspråkliga svenska belägg.

⁴⁸ Jag utgår från att detta har varit en form *Hagen*.

⁴⁹ Dock förekommer patronymikonet <[-]VENSSØN>, dvs *Svensson*, utan *nd*. Detta måste dock inte tolkas som en svecism.

de nämnda namnformerna från Svartrå former med t och k undanträngda och glömda.⁵⁰ Att en dansk form brukas så sent som 1686 stämmer väl överens med resultatet från undersökningen av ordförrådet. Man kan ana att personnamnsformer och det vanliga ordförrådet i hög grad lyder under samma mekanismer: de upptas och byts i högre grad på en regional eller nationell bas. Så är dock vid denna tid ej fallet för ortnamnen, åtminstone för inte de mindre kända. Ett namn på en ort på den halländska landsbygden kommer ju endast undantagsvis till kännedom och användning för en större värld, medan sedan äldre tid spridda personnamn och ord lever på var mans tunga. Dessa både sista kategorier har därmed också bättre förutsättningar att få en större skriftlig spridning, vilket utgör grund för en nationell enhetlighet i formerna.

7.1.3.1 Namnformerna *Ped(e)r(-)* vs. *Pet(t)er(-)*

Namnformerna *Peder(-)/Pedr(-)* klassificeras gemensamt som en dansk form (hädanefter återgivit med *Peder(-)*), medan *Peter(-)* förstås som en svensk.⁵¹ Denna klassificering är ingalunda självklar: i 1600-talets danska var både *Peter* och *Peiter* kända; av dessa är enl. Hornby *Peiter* en frisisk form, dvs. en inlånad namnform i danskan (se Hornby 1978:121). *Peter* anges vidare vara mycket spritt (Hornby 1979 talar väl primärt om de med boken mer eller mindre samtida förhållandena). Enl. Hornby är *Petersen* det vanligaste familjenamnet i Flensburg (da. Flensborg).⁵²

I svenskan är å andra sidan *Pædhar* (notera *-dh-*) belagd sedan fornsvensk tid. Namnformen är ej ett resultat av en allmän klusilförsvagning (jfr. danskan) och har ej heller lånats in, utan beror enl. Wessén på en uttalsförenkling som är lätt inträder hos personnamn (Wessén 1969:64f.). Otterbjörk tycks avvisa en namnkontinuitet i svenskan från medeltidens *Pædher* till dagens *Peder*; det senare är, så Otterbjörk, snarast att betrakta som ett danskt namnlån i nusv. (se Otterbjörk 1979 under *Peder*).

Mot den här givna bakgrunden kan det tyckas märkligt att namnformerna i fråga ses som markörer för danskt resp. svenskt språk i gravstenstexterna. Att så ändå sker beror på att en

⁵⁰Uteslutas kan väl ej heller att formerna med d och g ovan är ett återgivande av uttalsformer som brukades av den danska överheten, inkl. prästerskapet, men i vardagslag inte användes av socknens infödda allmoge. Att i så fall de danska formerna hamnat på stenarna i fråga beror väl då på att man velat använda dessa ”överhetsformer” då de uppfattats som högtidligare (och korrektare?). Naturligtvis finns en rad andra möjligheter, så kan t.ex. den eller de som utformat texten kan ha kommit från ett område med dessa uttalsformer.

⁵¹Någon namnform *Petter* har jag ej funnit i gravstenstexterna, men då några säkra slutsatser om vokallängden utifrån enkel- eller dubbelteckning av följande konsonant med säkerhet ej kan dras vid den aktuella tiden, och då ursprunget i bägge fallen är ett *Petrus*, behandlas rimligen en sådan form med *Peter*.

⁵²Som ju är en gammal dansk stad, men numera tillhör Tyskland. Hornby säger inget om orsaken till den stora utbredningen av *Peter* och *Petersen*, men denna torde väl ha ett samband med det massiva tyska inflytandet på danskt språk och dansk kultur i inte minst de södra delarna av det danska språkområdet sedan medeltiden.

genomgång av litteraturen antytt en betydande, om än inte absolut skillnad språken emellan. Villarsen Meldgaards köpenhamnska doplistor visar på en stark övervikt för *Peder* gentemot *Peiter* och *Peter* åren 1650-1655 (se Villarsen Meldgaard 1990:24), samtidigt som det framgår av Utterströms undersökning att *Peder* inte finns representerad i hennes stockholmska material från åren 1621-1810. *Peer*, *Pehr*, *Peter*, *Petrus* och *Petter* förekommer däremot i materialet (se Utterström 1995 med personnamnregistret 114-121 där samtliga förekommande namn listas alfabetiskt).

Uppgifterna i den anförda litteraturen har kompletterats med två egna undersökningar av material från DDSS i form av skånska doplistor från 1600-1658⁵³ och 1710-1711.⁵⁴ Undersökningarna genomfördes 21/4 resp. 13/5 2014 och gav som resultat för åren 1600-1658 106 förekomster på sökformen *Peder* som barnets namn.⁵⁵ 105 av dessa bestod av *Peder*, 1 av *Pelle*. I undersökningen av åren 1710-1711 förekom 98 förekomster. 91 av dessa bestod av *Per*⁵⁶, 6 av *Petter* och 1 av *Peter*.

Den skånska undersökningen tyder starkt på att det snarare är *Per* än *Pet(t)er* som ersatt *Peder* i åtminstone doplistorna. Även andra preliminära undersökningar i DDSS som av utrymmesskäl inte kan redovisas här tyder på att inom åtminstone Skåne *Per(-)* varit en ganska ovanlig namnform under perioden fram till nationalitetsskiftet 1658, medan den är mycket frekvent i början 1700-talet.⁵⁷ Då det behandlade draget gäller de postvokala klusilerna har jag dock avstått från att räkna in *Per* i statistiken över danska och svenska drag. Mot bakgrund av inte minst resultaten från de skånska undersökningarna har det dock tyckts mig rättfärdigat att inkludera formerna av *Per* i tabellen nedan. Detta sker i form av en egen tabell.

Tabell 3. Kronologiska utvecklingen av postvokalt d vs. t i personnamnsformerna *Peder(-)* och *Pe(t)ter(-)*. Därtill kronologisk redovisning av belägg av namnformen *Per(-)*

⁵³ I materialet visar det sig dock att belägg för *Peder* vs. *Pet(t)er* först dyker upp mot slutet på den danska perioden. Detta beror väl på avsaknaden av doplistor från början av 1600-talet (då väl en dyl. dokumentation vid denna tidiga tid mindre ofta ägde rum och/eller senare drabbats av förstörelse).

⁵⁴ Att en så kort period valts för undersökningen av materialet från svensk tid beror på att antal belägg per år vid denna tid är så mycket större. 1710-1711 har valt då det tidigare danska inflytandet vid denna tid bör vara sparsamt. Naturligtvis kan det ej uteslutas att *Peder* i Sverige använts flitigt före 1710 och att statistiken från 1710-1711 speglar en inomsvensk trend. Jag håller dock detta som förklaring till den minst sagt dramatiska nedgången för *Peder* som i allt väsentligt osannolikt.

⁵⁵ Med <*Peder*> som sökord uppfångas alla eventuella *Peter*, *Petter*, *Per*, *Pelle* od. Ett <*Peter*> som sökform uppfångar på samma sätt alla *Peder*, *Per*, *Pelle* osv.

⁵⁶ Med flera olika stavningar (*Pehr*, *Pähr* mm.).

⁵⁷ *Per-* som första led i patronymika förekom dock under Skånes danska tid (att döma av en egen undersökning av fädernas och mödrarnas patronymika i dopregistret). Att *Per-* här är mer frekvent än som självständigt förnamn kan väl tänkas bero på den ljudmässiga reduktion som gärna inträder i en sammansättning.

År	<i>Peder(-)</i>	<i>Pe(t)ter(-)</i>	<i>Per(-)</i>
1624	<PEDER-> Vi1, <PEDER-> Vi1		
1630	<PEDER-> Fbg3b, <PEDER> Fbg3b		
1658	<PEDER-> Gä7		
1673	<PEDER-> Kö1		
1678	<PEDR-> Gä1		
1683			<PEHR-> Gu6
1684	<PEDER-> Si1		
1695	<PEDER> Gt8		
1696	<PEDER-> Ha1, <PEDER-> <Gä4>		
1704	<PEDER-> Sv20		
1707			<PÄR-> Sv4
1711	PEDER- Nö18b		
1716	<PEDER-> Nö12		<PER> Kö3b
1721	<PEDER-> Nö13		
1747			<PER> Nö26
1767		<PETER> Va1	
1821			<PER> To9

Totalt antal belägg: 21

Peder:15

Pet(t)er(-): 1

Per(-): 5

Som framgår av tabellen lever namnformen Peder(-) kvar länge. Mycket troligt är att ännu ett belägg finns på Kö5b från 1719.⁵⁸ Att <d> i *Peder(-)* håller stånd så länge, kan naturligtvis misstänkas hänga samman med dess ofullkomlighet som ”danskt drag”. Mot bakgrund av de tidigare refererade undersökningarna kan detta dock knappast utgöra hela förklaringen till dess dominans i materialet fram till 1721. De många beläggen för namnformerna som ytterst går tillbaka på *Petrus* (av Bibelns *Simon Petrus*) visar att namnet vid tiden var populärt i undersökningsområdet. Detta bekräftas av uppgifterna hos Fredriksson 1974 som undersökt 1500-tals källor från landskapen inom det nuvarande Sverige samt Finland. I det sydhalländska förnamnsmaterial (från Höks, Tönnersjö och Årstads härad) som Fredriksson undersökt är *Peder* det vanligaste namnet: av 395 namnbärare, samtliga män, bär 57 stycken eller 14,4% detta namn (Fredriksson 1974:18). I det mellan- och nordhalländska förnamns materialet (från Faurås, Himle, Viske och Fjäre härad) kommer *Peder* på 2:a plats (efter *Anders*): av 1241 manliga namnbärare har 100 stycken eller 8,1 % detta som sitt förnamn (Fredriksson 1974:18). Mot bakgrund av den höga frekvensen av *Peder(-)* bland de olika formerna ytterst svarande mot det äldre *Petrus* håller jag det för troligt att denna namnform under landskapets danska tid blivit väletablerad även som namnform i talet, troligen som en statusform/högtidligare form bredvid det vardagligare halländska *Päar*.⁵⁹ Man kan notera att detta *Päar* saknas i materialet.⁶⁰ När en form väl nått en betydande popularitet, utbytt den inte så lätt pga. det patronymiska systemet och uppkallelsetraditionen som levt länge och starkt i nordiskt namnskick (om uppkallelsen se Otterbjörk 1979:4f.). Men frågan inställer sig ändå varför namnet drabbas av en så sen försvenskning.⁶¹ Trögheten i försvenskningen av namnet kan väl bero på att *Peder(-)*, till skillnad från ord som *ud*, *yderste* och *himmelrige*, fungerat som ett slags språklig etikett (dvs. namn) på levande varelser, som

⁵⁸ På stenen står till följd av en skada: <[-]EDER SON>. Av omgivande text och formuleringarna på andra stenar torde vara klart att det på stenen knappast står ”eder son”. Jag har ändå, fast med betydande tvekan, avstått från att klassificera namnformen som ett belägg för *Ped(e)r(-)*.

⁵⁹ *Päars* är mig bekant som namn på olika halländska gårdar, rimligen efter tidigare ägare vid namn *Päar*. Jacobsson 1966, som i sin behandling av det mellanhalländska Skreamålets ordförråd till skillnad från andra dialektordböcker även medtar många personnamn, anger under uppslagsformen *Per* som den enda uttalsformen *pæän*, dvs. snarast *Päar* (fast med en ä-färgad sista vokal). Namnet *Päar* möter därtill inte så sällan i halländsk hembygdslitteratur. Bortfallet av den intervokaliska konsonanten bör vara av gammalt datum; jfr. det faktum att halländskan förlorat äldre postvokalt d/ð men bevarar på t återgående postvokalt -d. Jfr. västhalländskt *brö* ‘bröd’, *föa* ‘föda’ vs. *mad* ‘mat’, *prada* ‘prata’ *söd* ‘söt’, Klusilförsvagningen får väl antas vara av meldetida ursprung i västhalländskan.

⁶⁰ Det är på intet vis otroligt att även *Per* levat som en vardaglig form vid denna tid. Dess användning som självständigt namn har väl dock starkt gynnats av landskapets anslutning till Sverige och den därmed sammanhängande spridningen av svenska namnformer.

⁶¹ Att *Ped(e)r(-)* varit mer seglivat än annat danskt språkgods syns också i det faktum att en del belägg med namnet stannar kvar på stenar med i övrigt endast eller åtminstone övervägande svenska former (Gt8 1695, G4 1696, Nö18b 1711, Nö12 1716, Nö13 1721), därtill från stenar av mer blandad karaktär (Sv20 1704⁶¹). Stenen Kö5b från 1719 med <EDER SON> uppvisar nästan bara svenska former.

när de väl erhållit namnet inte avlagt det. Om vi tänker oss att försvenskningen drabbar övriga språket under inte minst 1690-talet och att *Peder* i samband med detta upphör att användas som dopnamn, så kan ju människorna som erhållit namnet före myndigheternas språkliga försvenskingssträvanden leva en bra bit in på 1700-talet. Att yngre belägg än från 1721 saknas skulle kanske kunna tas som en bekräftelse på att *Peder* i samband med försvenskningen upphört att användas som dopnamn.⁶² Sammantaget skulle det förklara varför *Peder(-)* lever längre än formerna med klusilförsvagning inom det vanliga ordförrådet. Att *Peder* inte varit okänt inom Sverige kan också spelat en stor roll för dess längre fortbestånd. Kanske bör det skåneländska försvinnandet (jfr. uppgifterna från DDSS ovan) av namnet ses i samband med att dess svenska motsvarighet också tycks försvinna från traditionellt svenskt område (jfr. de ovan refererade uppgifterna från Otterbjörk om namnet *Peder* i svenskan). De många krigen och den på svensk sida tidvis säkerligen ganska intensiva propagandan mot Danmark kan ha gjort det inoppurtunt att bära ett danskklingande namn; detta kan ha bidragit till namnformens försvinnande i Skåneland liksom ligga bakom försvinnandet av ett svenskt *Peder*, *Päder*.⁶³

Att formerna *Pet(t)er(-)* och *Per(-)* ej ägt någon större popularitet fram till åtminstone 1700-talet framgår av tabellen.⁶⁴ Man kan vidare notera att formen *Ped(e)r(-)*i materialet uppträder på både väst- och östhalländskt område. Troligen är dialekten här av föga betydelse, och det kanske redan av det skäl att ett äldre *Peter* (<*Petrus*) på svenskt område (utan en bakomliggande generell klusilförsvagelse) kunde utvecklas till fsv. *Pædhar*, *Pædher*. Men som vi diskuterade tidigare har väl namnformer, särskilt om de representerat prestigevarianter, kunnat spridas utan hänsyn till de eventuella ljudutvecklingar som drabbat eller inte drabbat dem.

Sammanfattningsvis kan vi konstatera att namnformerna med vad som för samtiden kunde uppfattas som danska klusiler på stenarna levtt längre än ord och ortnamn med samma klusiler.

⁶² Notera dock de få beläggen av på *Petrus* tillbakagående namnformer efter 1721, vilket omöjliggör dragandet av några säkra slutsatser. Kanske har *Peder* börjar ersättas av andra namn, vilket, åtminstone hypotetiskt sett, skulle kunna vara del av en namntrend utan samhörighet med försvenskingssträvandena.

⁶³ Föräldrar och präster, dvs. de i normalfallet ansvariga för namngivningen vid dopet, torde väl vara särskilt känsliga för dyl. ideologiska klimatförändringar; de förra i omsorg om sin avkomma, de senare då de, liksom den intellektuella klassen i stort, är beroende av maktbarnas gunst för att bevara sin privilegierade ställning och för att komma i fråga för karriärmässiga belöningar.

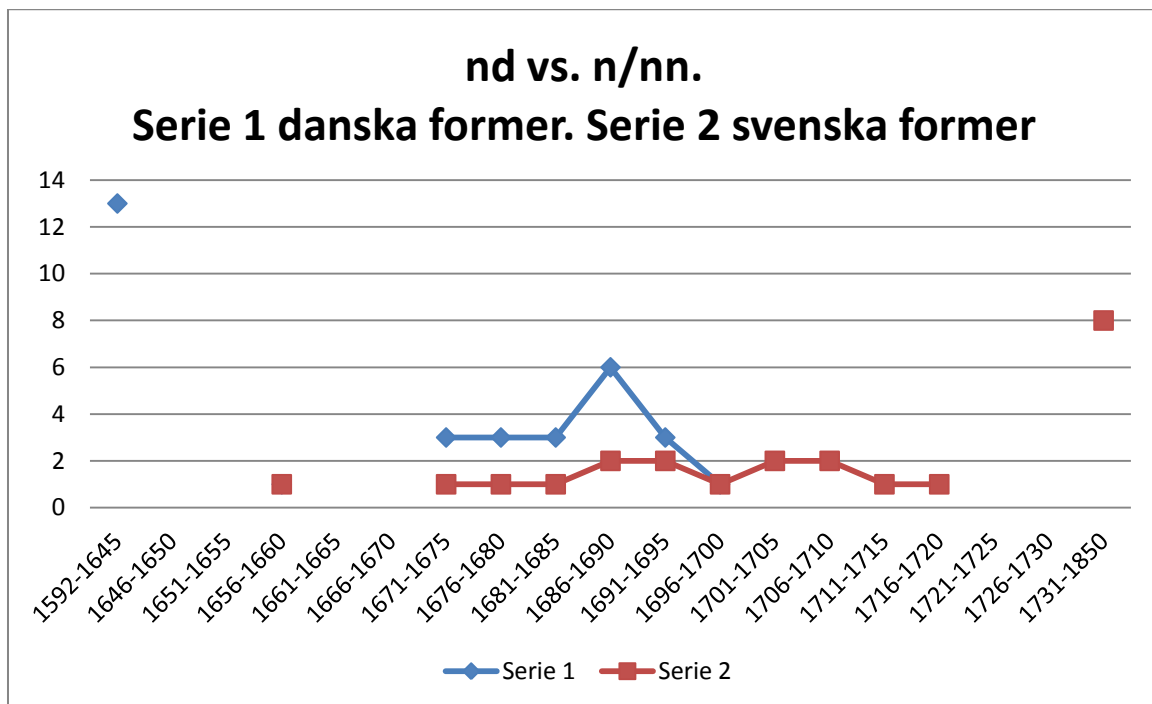
⁶⁴ Att de ur *Petrus* utvecklade formerna på 1700-talet och framåt tycks bli sällsyntare beror väl inte så lite på att stenarna i undersökningen från denna tid (inte minst fom. 2:a hälften av 1700-talet) är så många färre. Det skall alltså ej ses som en spegelbild av de verkliga frekvensförhållandena.

7. 2 nd vs. n/nn

7.2.1 Ordförråd

Vid urvalet har ej ordens äldst kända historiska former spelat någon roll. Det avgörande är resp. forms dominerande ställning i resp. språk under den för undersökningen relevanta tiden. De medtagna formerna är: *BGyNAR*, *EVINNERLIG*, *qViNDE*, *-qUiNNAN*⁶⁵, *HAN* (pron.), *HENDE* (pron.), *HENDiS* (pron.), *MAN*, *-MAN*⁶⁶ <SANDE>⁶⁷ (adj.pl).

Diagram 2. Kronologiska utvecklingen av nd vs. n/nn. Ordförråd. Absoluta tal

Totalt antal belägg: 56

<nd>:33

<n>, <nn>: 23

⁶⁵ Formen *-kvinna* avser förekomster där *kvinna* osv. utgör senare led i sammansättning. Samma sak gäller för t.ex. *-man*.

⁶⁶ Eventuellt förekommande former bestående av *mans*, *mans-* har ej medtagits då *nd* i dåtida svenska ej tycks ha varit helt ovanlig i genitivformer eller former av *man* med foges-*s* som första led i sammansättning, se exempel i SAOB spalt M164. Av SAOB:s artikel framgår att skrivning med *nd* i *man* finns belagd i svenskan efter 1645. Vid beaktande av nysv. litteratur, inte minst det viktiga bibelspråket, förefaller dessa *nd*-former i svenskan att vara så sällsynta att ett medtagande av (det självständiga) ordet *man*, *mannen* är rättfärdigat.

⁶⁷ Formen <SANDE>.pl. är den enda medtagna (och förekommande) formen av adj. *sann*. Medtagandet av vissa andra former av adjektiv i fråga hade inte varit möjligt.

Det yngst belägget med *nd* stammar från Ha1 1696. Brytningen sker först härefter (nästa belägg som har <MAN> är Nö1 1698⁶⁸). Som framgår av tabellen finns de svenska *n/nn* formerna representerade från en tidigare tidpunkt än de andra svenska dragen vi tittat på. En närmare granskning av de 6 beläggen (fördelade på 6 texter) med *n/nn* mellan 1660 (äldsta belägget med *n/nn*) och 1689 visar att samtliga har ett dansk-svenskt blandspråk eller är präglade av talat språk (troligen en lokal dialekt).⁶⁹ Även stavningar som troligen inte kan kallas dialekt- eller svenskpräglade förekommer, men som torde ha avvikit ifrån mer normtroget danskt skriftspråk. Att *n/nn* dyker upp tidigt kan åtminstone delvis bero på att *d:et* i <*nd*> i samtliga undersökta ordformer inte uttalats, varken i ett vårdat läsuttal eller i dialekten.⁷⁰ En *n/nn*-skrivning kan alltså orsakats av att skrivaren använder sig av uttalet (det egna eller kanske det han/hon hört i kyrkan, på tinget eller dyl.). Vidare kan det för gravtextförfattaren varit svårt att veta vilka *n*-ljud som på god danska skulle skrivas *nd* och vilka som skulle skrivas *n(n)*. De svenska myndigheternas åtgärder för att få bort dansk litteratur har väl gjort sitt till för att utarma den danska skriftligheten. För flera ord i den äldre nydanskan, såsom t.ex. i det vanliga *den* har där funnits en vacklan mellan skrivning med *n* och *nd* (se Skautrup 1947:330f.). *Den* har följaktligen ej valts som drag i undersökningen, men den fullständiga avsaknaden i materialet av *nd*-skrivningar i detta ord antyder att ett skäl att skriva *n* istället för *nd* även i andra ord, har varit att man funnit *d:et* onödigt och slösaktigt - det uttalas ju ändå inte och behövs knappast för förståelsen.⁷¹

⁶⁸ Denna korta text har sitt enkla *n* i <MAN> till trots en minst lika dansk som svensk prägel.

⁶⁹ Dessa stenar är: Sk11b 1660, Sk7 1673, Sä6 1678, Si1 1681, Sv19 1686 och Sä7 1689. Då texterna är korta och i vissa ofullständiga till följd av skada ger ordet blandspråk delvis felaktiga associationer. På t.ex. den korta (och lätt skadade) Sk7 1673 består det enda möjliga danska inslaget av en enkel bestämning i frasen <DEN SALIG MAN>. Konstruktionen kan dock vara vald utifrån gravtexternas förkärlek för kortare former. Formen <HERN> på samma sten skall kanske förklaras på detta vis.

⁷⁰ Häri har troligen legat en skillnad gentemot ett på gravstenarna mycket frekvent ord som *under* (prep.) och ett likaledes mycket vanligt namn *Anders(-)*. Dessa innehåller den historiska ljudförbindelsen *nd* (även om man på genuin halländska säkerligen då som nu uttalat *nn*) och kan väl mycket väl i prästens (både den danskes och den svenskes) läseuttal ha innehållit *nd*. I vilket fall kan noteras att med något enstaka undantag bägge orden skrivs med *nd* i gravstenstexterna.

⁷¹ Intressant är det för övrigt att notera att de äldsta beläggen med *n/nn* stammar från Skällinge: Sk11b från 1660 och Sk7 från 1673. Skarstedt (1948:621) upplyser om att Lars Bengtsson Mjöbeckius, född 1620 och ”säkerligen son av kyrkoherde Bengt Larsson i Mjöbeck”, verkade i Skällinge. Mjöbeckius som alltså torde ha haft sina rötter i Mjöbeck (Västergötland) var komminister i bl.a. Skällinge 1659. 1667 ”och sannolikt tidigare” (Skarstedt) är han kyrkoherde över bl.a. denna socken. Han avlider 1696. Med västgöten Mjöbeckius har det alltså funnits en svensktalande (och -skrivande) kyrkans man i socknen. Om, och i så fall hur, han påverkat språkformerna på Skällingestenen är oklart, men hans närvaro fr. o m. 1659 (äldsta stenen med *n/nn* från 1660) är värd att notera.

Ortnamn 7.2.2

Ortnamnsmaterialiet saknar relevanta belägg.

7.2.3 Personnamn

I materialet finns ett antal förekomster personnamnet *Sven(-)*.⁷² Skrivning med –nd saknar historiskt stöd och något –d har därför inte funnits i uttalet ens i äldsta tid (namnet är historiskt identiskt med substantivet *sven* 'ung man' osv., se Hellquist 1980 under *Sven*).

Det bör påpekas att det under 1600-talet inte existerade någon fast norm för namnens stavning. Detsamma gällde förvisso i viss mån även för det övriga ordförrådet, men här erbjuds inte minst reformationsbiblarna och deras efterföljare något av en normkälla.⁷³

Då en fast norm saknades för namnens stavning, blir medtagandet av *Sven(-)* utifrån draget nd vs. n/nn ej helt oproblematiskt. Efter de uppgifter som relevant litteratur trots allt lämnar samt egna undersökningar i DDSS har jag ändå beslutat medta namnformen. Utifrån en större undersökningen i DDSS⁷⁴ förefaller det dock troligt att de danska dragen missgynnas något i undersökningen: nd-stavning i *Sven(-)* var i åtminstone Skåne 1600-1658 starkt dominerande, men inte allenarådande (82% av formerna med nd, 18% med n(n)⁷⁵). Svenska nd-skrivningar i *Sven* från 1600-talet och framåt nämns så vitt jag vet inte i litteraturen och har troligen varit fåtaliga. Någon motsvarighet till DDSS för traditionellt svenskt område saknas mig veterligen, varför ingen motsvarande undersökning genomförts på material från ”Uppsverige”. En mindre undersökning i DDSS (genomförd 24/5 2014) på barnets namn i dopregistret åren 1710-1711 gav 7 belägg med –nd (*Svend* mm.⁷⁶), 38 med n (*Sven* mm.) samt en form *Svene*. Bortser vi från *Svene* får vi alltså 16% nd-skrivningar vs. 84% n-skrivningar.⁷⁷

Nedan presenteras i tabellform förekomsterna av *Sven* som förnamn, som första led i patronymikon och som genitivform (motsvarande patronymikon med –son). Hela patronymikonet skrivs ut för att visa om ett –dotter följer; det kan väl nämligen inte helt

⁷² Substantivet *sven* 'ung man' o.s.v. är dock frånvarande i materialet.

⁷³ Av lätt insedda skäl förekommer inte namnformen *Sven* i bibeltexterna. En sökning på <Sven> i <http://www.folkbibeln.net/> (sökning 2013-09-24) bekräftar detta.

⁷⁴ I undersökningen tittade jag utifrån åren 1600-1658 i dopregistret på *Svend/Sven* såsom barnets och faderns förnamn samt på *Svend-/Sven-* som första namnleden i faderns och moderns patronymikon. Den givna procentsiffran grundar sig på 223 former som befanns vara relevanta (183 *Svend(-)* vs. 40 *Sven(-)*).

⁷⁵ Procenttalen är avrundade.

⁷⁶ Till nd-formerna har även ett antal namnformer på –s räknats (*Swends* od.)

⁷⁷ Procenttalen är avrundade.

uteslutas att det i <SVEN//DOTER>⁷⁸ på Gu2 1707 döljer sig ett ”dubbelbetecknande” <D>.⁷⁹ Formen har dock medtagits som svensk, detsamma gäller <SVEN•D> Gö10 1691.

Tabell 4. Kronologiska utvecklingen av nd vs. n i personnamnsformerna *Sven(-)* vs. *Svend(-)*

Årtal	Svend, Svend-	Sven, Sven-
1669		<SVENSØN> Ok4
1671	<SVENDSEN> Sv13	
1691		<SVEN•D> Gö10, <SVENSDOTER>Ok2
1698		<SVEN SØN>Nö1
1704		<SVENS :> Nö22b
1707		<SVEN/DOTER> Gu2
1723		<[S]VEN> Nö5, <SVENSON> Nö5
1764		<SVEN S. ^o .> Gö9
1781		<SVENSDOTTER> Li1a
1847		<SWEN> Sv9

Totalt antal belägg: 12

<nd>: 1

<n>, <nn>: 11

⁷⁸ // används för att beteckna att de åtskiljda delarna står på olika rader.

⁷⁹ I gravtexterna förekommer ibland mer oväntade enkelskrivningar av konsonanten, t.ex. <LiGER> ’ligger’.

Då underlaget är ganska litet, får försiktighet i tolkandet av formerna iakttas. Tillåter vi oss ändå att dra några slutsatser utifrån den erhållna statistiken, så skulle denna kunna leda en till slutsatsen att namnformerna tidigt har förlorat -d på bred front. Men vi kan naturligtvis också tänka oss att nd-skrivningar varit mindre vanliga bland gravstensförfattare redan under dansk och tidig svensk tid. En möjlig slutsats av en jämförelse med resultaten från DDSS vore att de för oss anonyma gravtextförfattarna i högre grad påverkats av talet. Vid ord som *kvinna*, *man*, *evinnerlig* rör vi oss i hög grad på ett litterärt eller religiöst-litterärt plan, och skrivningarna är därför i hög grad beroende av en förlaga i någon form.⁸⁰ Som vi sett tycks de gamla danska formerna i detta fall varit i liv åtminstone till mitten av 1690-talet på de halländska gravstenarna. För namnet *Svend* finns ingen bibliskt förlaga, utan en eventuell nd-skrivning får antas ha sitt huvudsakliga stöd i mer bruksspråkliga former av skriftlighet såsom t.ex. i skattelängder, kyrkböcker od.⁸¹ En sådan typ av skriftlighet har kanske inte varit tillgänglig för alla gravtextförfattare och den var väl mindre normbildande än religiöst språk för någon som skrev texter avsedda för kyrkogården. Orden med nd i materialet får antas ha varit vanligt förekommande i t.ex. religiösa texter. Formen *Svend* har antagligen mer sällan mött en gravtextförfattare utan tillgång till skattelängder, kyrkoböcker od.

7.3 v(n) vs. sv. m(n)⁸²

Med da. v(n) vs. sv. m(n) förstås alltså former både med och utan n. För verbet (-)sovne vs. (-)somna har dock endast former med vn resp. mn medtagits. Detta beror på att danskan bredvid *sovne* också har verbet *sove*: om former på endast v resp. m registreras, kan ett svagt böjt *sove* 'sova' knappast skiljas från ett *sovne* 'somna' (förutom stensador och förkortningar skulle orsaken till n:ets frånvaro ju kunna tänkas vara en assimilation vn > v).⁸³ Att för de andra

⁸⁰ Enl. min egen erfarenhet är orden *man* och *kvinna* för dialektalare "fina" och därför sparsamt förekommande. De används alltså i dialekt inte i samma utsträckning eller på samma vis som i riksspråket. Dialekten eller snarare dialekterna jag är bekant med är de som talas eller talades av personer födda under första halvan av 1900-talet inom de historiska Faurås och Himle härader. I stället för *kvinna* och *man* används i dessa mål vanligen *kär* 'karl' och *frontimmer* 'fruntimmer' (det senare kan alltså användas neutralt). Orden kan betyda både *man* och *make* resp. *kvinna* och *hustru*.

⁸¹ Skautrup 1947:331 skriver i samband med en uppräknings av ord som ännu i 1600-talets danska inte fått en slutgiltig reglering av n vs. nd: "svend, men i alm. Pl. svenne", vilket väl skall förstås som att -nd vanligen skrevs i singular-, men -nn- i pluralformen av substantivet *sven*. Möjligen kan en författare ha påverkats av detta förhållande i skrivningen av personnamnet, men blandningen av nd och nn (om än i olika numerus) bär väl framför allt verkat förvirrande.

⁸² Till mn har även räknats fall av vokal med nasalstreck + <N> motsvarande historiskt [ʃn] eller [mn], jfr. Gä4 <ASFSōNADE>. Även skrivningar med p-inskott är medtagna, jfr. <AF SOMPNADE> Gä6 från 1701.

⁸³ Denna åtgärd löser dock ej problemet att nyda. -sovne i *hensovne* 'hänsomna' möjligen kan ha blandats ihop med -sove '-sova', som då på analogisk väg fått formen *hensove* 'hänsova' (dvs. ej 'hänsomna'): om detta är en

ordformerna även de n-lösa formerna inkluderats beror på att skador på stenarna är vanliga och kan ha drabbat n men inte v resp. m, och det är ju mellan dessa konsonanter den egentliga skillnaden ligger. N kan också saknas pga. ljudutvecklingar orsakade av möte mellan flera konsonanter, såsom sv. prep. *jämte*, som ursprungligen utgör en form av grundordet *jämn* (jfr. da. *jævn*) (se t.ex. Hellquist 1980 under uppslagsorden *jämn* och *jämt*). Även dylika former är medtagna.

Det nämnda beslutet att, bortsett från (-)sovne, (-)somne, utgå från v vs. m snarare än vn vs. mn torde vara i stort sett oproblematiskt. Av detta val följer dock att *en* säkerligen dialektalt betingad form, <NAM> Sv15 1698 'namn', registrerats som bärare av det svenska draget. Som självständigt ord torde en stavning utan -n ha varit sällsynt i nysvenskt skriftspråk (se t.ex. *namn* i SAOB, spalt N50).⁸⁴ Som dialektform finner vi den upptagen under uppslagsordet *namn* resp. *namm* i Kaléns ordbok över Fageredsmålet (Kalén 1923) resp. i Petersons över Valldamålet (Peterson 1935-1946)⁸⁵. Jacobsson 1966 anger i sin ordbok över Skreamålet för *namn* formen nam-[n].

7. 3. 1 Ordförråd

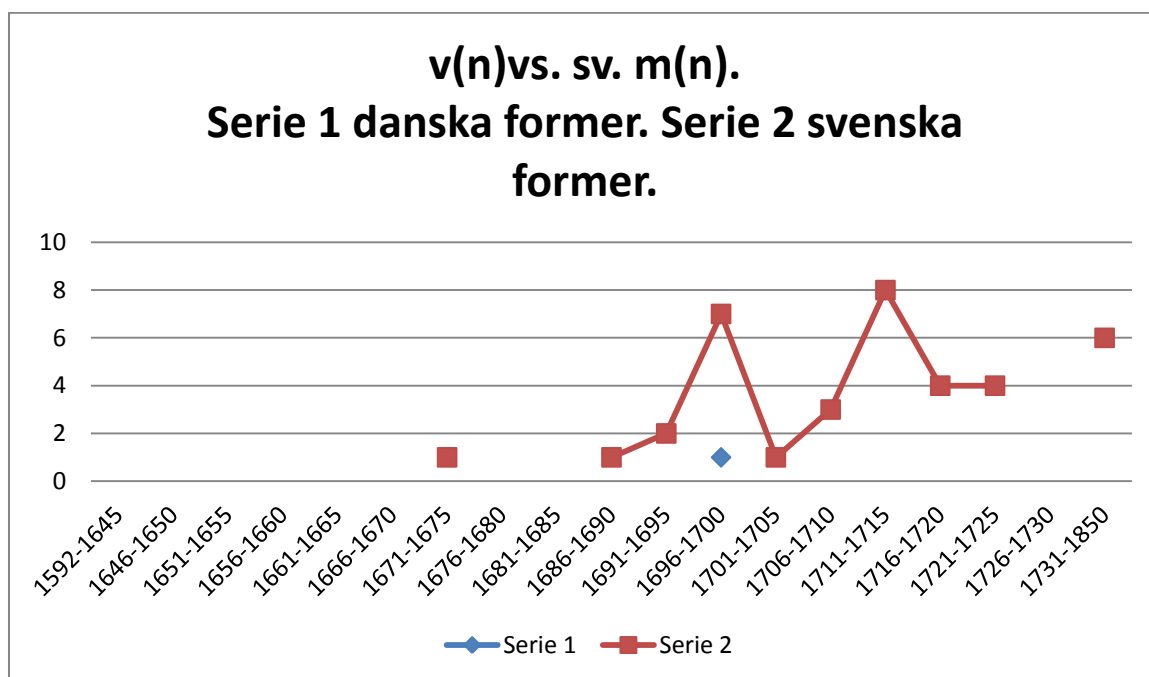
Följande former har bedömts som relevanta för undersökningen: *AFSOMNA*, *JÄMTE* och *NAM* 'namn'.

utveckling som verkligen inträtt skall jag låta vara osagt, men i materialet förekommer flera former av *hensove*, men inget *hensovne*.

⁸⁴ På stenen finns fler former som bär spår av det dialektala uttalet, t.ex.: <LARSA> 'Lars' (gen.) med dial. gen.-a, <DRENGA> 'drängar' (pl). med r-bortfall.

⁸⁵ Peterson (1935-1946), till skillnad från Kalén (1923) och Jacobsson (1966), använder alltså den dialektala formen som uppslagsord.

Diagram 3. Kronologiska utvecklingen av v(n) vs. m(n). Ordförråd. Absoluta tal

Totalt antal belägg: 40

v(n): 1

m(n): 39

Värt att lägga märke till i diagrammet ovan är utvecklingen under 1690-talet och framåt. En blick på det bakomliggande materialet visar att efter ett belägg 1673 (Sk7) finns inga säkra förekomster förrän 1690. Fr. o m. 1690-talet sprider sig ord med m(n) uppenbarligen snabbt över ett större område. Det ensamma belägget med <-FN-> kommer från Ås1 från 1700.⁸⁶ Bortsett från detta belägg saknas danska drag helt. Detta är en konsekvens av de stereotypa formuleringarna i gravstentexterna, vilka starkt begränsar ordförrådet. När som i detta fall ett frekvent verb med ett visst drag letar sig in i nämnda ordförråd, så kan det bli mer eller mindre allenaordande. Draget v(n) vs. m(n) blir därför framför allt intressant att diskutera i förhållande till tiden för uppdykandet och dess relation till andra drag. I än högre grad än i statistiken över ordformer med eller utan den danska klusilförsvagningen, ser vi i diagram 3 ovan ett resultat av ett lexikalt skifte, där ord som *hänsov*, *hänsoven*, *döde* 'dog' ersätts av *avsomnade*. Bakom åtskilliga <HENSOF> osv. ligger antagligen en dansk skrivtradition. I

⁸⁶ Den avlidne mannen kan vara invandrad från Danmark; på stenen meddelas nämligen, (före födelseåret 1674): *FÖD I FyEN*. Möjligen omtalas alltså här den danska ön Fyn.

undersökningen har de dock inte kunnat registreras som danska former, då ju uttrycket *sova hän* och dess enskilda delar inte är främmande för svenskan (se *sova* i SAOB, spalt S9025). Det kan dock noteras att verbet är sparsamt företrätt i SAOB. Utifrån dessa påpekanden är det lätt att inse att statistiken ofta i hög grad speglar ett antal lexikala skiften snarare än ett egentligt styrkeförhållande mellan de undersökta dragen. De nationella konventioner, i mer eller mindre lokal tappning, som rått gällande ordval blir därför av stor betydelse. Detta relativiserar i viss mån betydelsen av en relativ kronologi för de olika dragen. Men bara i viss mån, ty fortfarande kan ju de svenska formernas uppdykande och antal jämföras med varandra. En samlad sammanvägning av de olika formerna låter oss se resultatet av flera utvecklingslinjer, dvs. både ordbyten och övergångar i enskilda drag.

Förloppet som beskrivs i diagrammet ovan ger alltså i själva verket en nyckel till förståelsen av försvenskningen av stenarna. Som exempel kan Ok2 från 1691 anföras. I dess text återfinns verbet <AFSOMNADE> med <MN> samt obetonat <-ADE>, två drag som hör hemma i svenskt skriftspråk men inte i danskt. Å andra återfinns på samma sten den danska formen <QViNDE> (liksom enkel bestämning). Det troligaste är väl att författaren i fall som dessa laborerat med olika för honom eller henne bekanta skriftbilder, utan större hänsyn till ett visst uttal. Ett slutresultat som det på Ok2 är naturligtvis inte representativt för alla texter, men pekar på en viktig utvecklingstendens i materialet. Författarna har säkerligen i många fall under övergångstiden inte kunnat (eller kanske ens velat) eftersträva en ”rent” svensk text: Författaren har i stället använt de orden han eller hon varit bekant med i den skriftlighet som stod honom/henne till buds. En form trogen ett visst uttal har väl haft bäst förutsättningar att slå igenom när skrivaren saknat en skriftbild av ordet i fråga.

Mot bakgrund av det som sagts ovan står klart att ett drags uppdykande inte kan reduceras till en ensam faktor. Vad gäller draget v(n) vs. m(n) kan det likväl vara värt att påminna om att dialekten känner m(n) för äldre mn och ðn, men ej v(n). Dialekten har m.a.o. här inte lagt något hinder i vägen för skiftet från danskt till svenskt. Det är dock säkerligen inte dialekten som ligger bakom det tidigare omtalade lexikala skiftet. Vi ser alltså hur dialekten, eller kanske snarare uttalet, opererar på ett lexikalt material vars innehåll och utformning väsentligen bestäms av andra krafter.

7.3.2 Ortnamn

Bland ortnamnen saknas belägg med draget i fråga.

7.3.3 Personnamn

Inga belägg bland personnamnen har noterats.

7.4 Trycksvagt e vs. a⁸⁷

7.4.1 Ordförråd

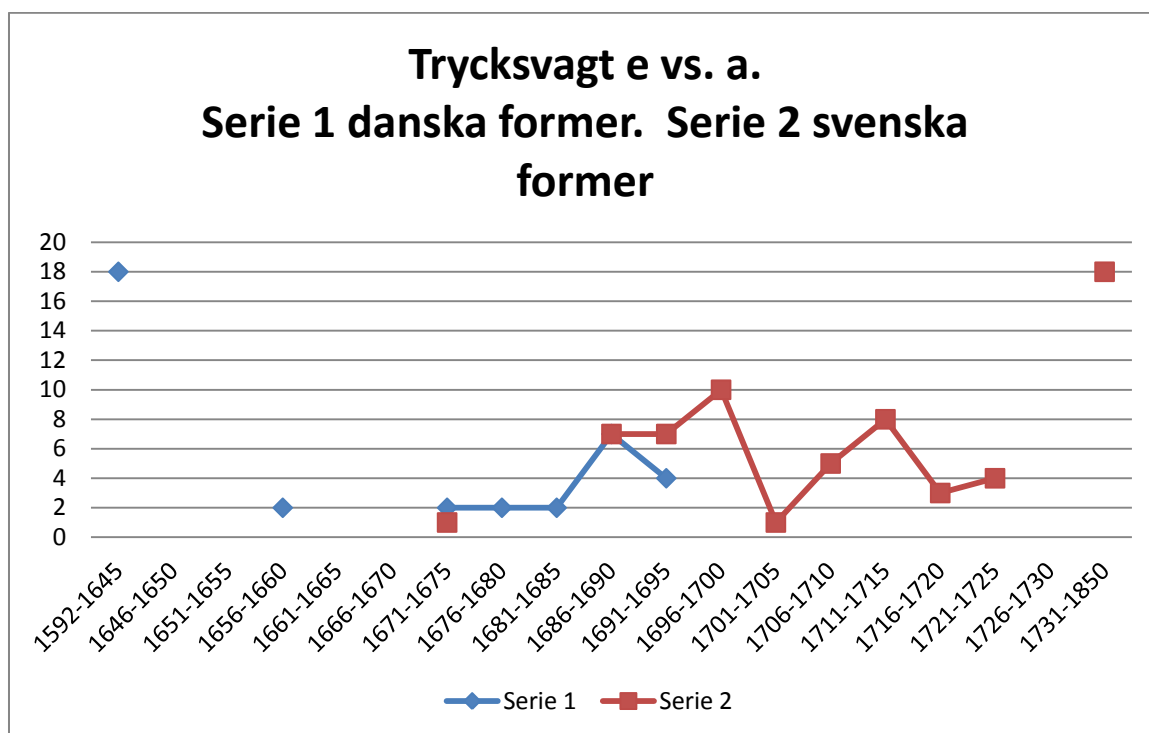
Följande i materialet förekommande ord och orddelar har bedömts som relevanta efter kända ljudutvecklingar samt dåtida användning och delats upp i danska former med trycksvagt e och svenska med trycksvagt a:

Exempel på medtagna ord och orddelar: -E (adverbialsuffix i *EVINDELIGE*) -ARE (agentsuffix i bl.a. *FRELSE*, *BORGMÄSTARE*) -ER (pl. ändelse i *ARFVINGER*⁸⁸) -ESTE (historisk superlativändelse i *DISLIGESTE*), *INNAN*, *KALDET* (samt andra relevanta particip) *OPVECKE* (samt andra infinitiver) (*PIGE*, (-)QViNDE, VTAN .

⁸⁷ Ett undantag utgör här det i undersökningen medtagna ordet *lekamen* som i svenskan har betonat -a-. I äldre tid kunde dock ordet uppträda med huvudbetoning på första stavelsen (se Hellquist 1980 under *lekamen*). I materialet finns ett belägg av *lekamen* i formen <LEGEME> (Väla 1645), dvs. med ett danskt e.

⁸⁸ Den enda ord i materialet vars plurala ändelseform det föreföll rimligt att medta mot bakgrund av dåtida bruk.

Diagram 4. Kronologiska utvecklingen av trycksvagte vs. a. Ordförråd. Absoluta tal

Totalt antal belägg: 82

e: 18

a: 64

Av särskilt intresse är dels den nästan totala frånvaron av a-former före perioden 1686-1690. En a-form dyker upp i materialet 1673 (Sk7) men annars saknas länge a-former. Med en plötslig scenförändring under perioden 1686-1690 är a-formerna lika många som e-formerna till antalet. Det handlar härvid om en ökning från ingenting.⁸⁹ Under 1690-talet försvinner belägg på e-former helt: de sista stammar från två stenar från 1695 (och har alltså förts till åren 1691-1695).⁹⁰

Det kan vara värt att notera att vi har att göra med en väldigt kort period av blandade former, något som kan misstänkas spegla en snabb yttre förändring. Liksom vid de postvokala

⁸⁹ A-formerna under perioden 1686-1690 stammar från åren 1689-1690.

⁹⁰ En blandspråkig sten från 1696 (Sp9) har troligen en e-form (det är det andra E som är relevant) av *förvärvat*: <FORVERVE[-]>. Pga. skada på stenen har dock inte verbformen bedömts som tillräckligt säker för att medtas i statistiken (det kan ej helt uteslutas att det t.ex. handlar om en presens konjunktiv (med -e även i svenskan)).

klusilerna och v(n) vs m(n) dyker svenska former i allt väsentligt upp först under tidsperioden 1686-1690 och därefter.

Betydelsefullt för förståelsen av statistiken är att vi under från 1690-talet har att göra med 2 förhållandevis ordrika stenar; As1 från 1690 och Gt8 från 1695, vilka bägge uppvisar flera a-former. De båda stenarna uppvisar vardera 5 sådana former. Gt8 uppvisar en del kvardröjande danskt språkods, bl.a. en E-form (<FRÄLSER> 'frälsare'). I själva verket visar det sig att flera de helt eller i hög grad försvenskade stenarna i försvenskningens början utmärks av dels sin storlek och ordrikedom, dels av att den döde har befunnit sig på en högre social nivå än bondeallmogen. As1 från 1690 är tillägnad en befallningsman⁹¹ och Gt8 från 1695 en son till en (gods)inspektor. Gt8 från 1692 är en ganska påkostad sten över en befallningsman, men något mindre än de 2 nyss nämnda. Stenen är i sitt ordförråd helt svensk och innehåller flera svenska drag.⁹²I materialet finns en lite äldre sten över ännu en befallningsman, Hu1 från 1686, men denna uppvisar danskt språk.⁹³

7. 4. 2 Ortnamn

Belägg med e vs. a för ett äldre a för vilka SOH ej redovisar någon skriftlig tradition har i tabellen nedanför placerats inom parentes och inkluderas ej i totalstatistiken.⁹⁴

Ortnamnsformer där den sv. traditionen aldrig ändrat ett ”dansk” e som troligen har sitt ursprung i ett äldre a, är ej medtagna i tabellen. Dessa former ges alltså inte heller i parentes. Ortnamnsled innehållande ett historiskt svagt femininum i sg. med obetonat a i dialektuttalet (såsom detta anges i SOH), men som saknar en redovisad skriftlig tradition i SOH, tas med

⁹¹ Befallningsmännen, som var centrala för att verkställighetskedjan fungerade på den lokala nivån, kallades även kronofogdar och var underställda landshövdingen eller guvernören. Förutom för skatteindrivning ansvarade de bl.a. för att Kungl. Maj:ets beslut genomfördes. Befallningsmännen agerade liksom länsmännen åklagare i domstolarna (se Larsson 2004:27).

⁹² Namnformen <OLVF> (i stället för *Olof*) är väl ett kvardröjande danskt arv, jfr. ang. detta diskussionen under *Peder* vs. *Pe(t)ter* ovan.

⁹³ Möjligen med undantag för <-SON> i <NILSON>. Huruvida vi här har att göra med en inomdansk variation eller en försvenskning (som i så fall hör samman med mannens tjänst som befallningsman åt de svenska myndigheterna?), låter sig väl ej säkert avgöras. Utan personforskningar kan det naturligtvis inte heller uteslutas att mannen var svensk (vilket i så fall kunde förklara -SON, men väl mindre lätt kombinationen med i övrigt danska former).

⁹⁴ Att dessa former till skillnad från t:et <ÿTRA> Gt1 (som ingår i klusilundersökningen) ej medtagits beror på det är något mindre uppenbart hur den sv. traditionen skulle gestaltat sig (den da. är däremot mer förutsägbar pga. den allmänna försvagningen av obetonade vokaler). I såväl sv. skriftspråk som i halländsk dialekt finns exempel bland ortnamnen på att ett historiskt obetonat a utvecklats till e (i den sv. skrifttraditionen) resp. [ə] eller liknande i det lokala uttalet, se diskussionen av ortnamn som *Ollered*. Detta är dock ganska sällsynt. Exempel finns också på att ett a-ljud i den lokala dialekten motsvaras av e i den sv. formen. Exempel på ortnamn med a i sv. skriftformer men uttal med [ə] i dialekten tycks vara sällsynta; jag känner ej till några exempel från SOH. Notera för övrigt att -a i <ÿTRA> ej beaktas, detta då adjektivändelserna i dylika fall i dåtidens svenska uppvisar blandning mellan former på -e och -a.

inom parentes i tabellen nedan, men inräknas ej i någon totalstatistik (jfr. diskussionen under *De språkliga dragen* 3.3.7) Andra (stelnade) historiska kasusformer (såsom dat.pl. –om/-um) har ej medtagits.⁹⁵

Förutom ortnamnsformerna med en i SOH redovisad skriftlig tradition anges i tabell 5 nedan inom parentes det första uppträdandet av a-form i SOH:s material samt en siffra som anger dess plats i raden av skrivningar från 1645/1646.⁹⁶ Om de i SOH redovisade skrivningarna uppvisar vacklan, anges efter det första uppträdandet även det årtal som inleder en obruten följd av a-skrivningar. Direkt efter anges källan (jb. =jordebok). Former som i SOH makerats som etymologiskt urspårade former (i SOH satta inom hakparentes), men som endast avviker mycket måttligt (t.ex. genom utelämnandet av en bokstav) och som kan antas representera ett något misslyckat försök till återgivande av den äldre traditionen snarare än en verklig omtolkning medtas. Detsamma gäller de skrivningar där urspårningen drabbat en del av sammansättningen som ej innehåller det undersökta draget (t.ex. efterleden –*gården* i jordeboksskrivningen *Dallegårdenn* från 1646 för det historiska –*gårde* i *Dalagärde* (se SOH 3:24).

Det bör påpekas att varje i totalstatistiken medräknad a-form (dvs. form med trycksvagt a) vid varje årtal är överensstämmande med dialekten och icke-dansk (om vi förutsätter att dialekten ej senare har rättat uttalet efter sv. från e till a, vilket väl åtminstone i de flesta fall torde vara mindre sannolikt). Däremot har ej formen nödvändigtvis ännu blivit svensk i den meningen att den upptagits och hunnit bilda tradition i t.ex. de sv. jordeböckerna. Bland de medtagna e-formerna stämmer dessa endast i fallet *Bläshammar* med det dialektala uttalet, som har ett uttal med –*ær* för det skriftsvenska –*ar* (se SOH 3:18). Då detta endast gäller Li1a 1781 och Li1b 1820 har ingen markering för skriftformens överensstämmelse med dialekten utsatts.

Tabell 5. Kronologiska utvecklingen av trycksvagt e vs. a i ortnamnsformer

År	-e-, -e	-a-, -a
1609	fLOeSTA Sv11 (1646:1, jb.)	

⁹⁵ Detta torde vara oproblematiskt, då dyl. kasusformer i ortnamn kan påträffas både i danskan och svenskan (nasalen har väl här hindrat en övergång u/o>e[ə]).

⁹⁶ Skrivningar som helt saknar vokalen i fråga räknas ej med, så att en a-stavning föregången av en vokallös form ej räknas som den 2:a i ordningen, utan i stället den 1:a. Vokallösa former är dock undantaget. Vanligen anges i SOH endast en skrivning per källa och år. Anges fler medräknas dessa.

1615	FLOESTAD Sv8 (1646:1, jb.)	
1645	STRAAVALDE Vä1a (1660: 2, jb.) ⁹⁷	
1658		HOL//KA KOLA Gä7 (1691:3 jb. ⁹⁸)
1660	EGERED Sk11B (1691, 3,jb)	
1669	(SKATTEGAR[-] ⁹⁹ Ok1)	BOA Ok4 (1691:3 jb. ¹⁰⁰)
1671	FLOESTED Sv13 (1646:1, jb.)	
1673	AXTOLNE ¹⁰¹ Kö1 (1718:3 jb. ¹⁰²)	
1675	PUGERE Sk2 (1660, 2, jb.)	
1678		VLFA T ORb Sä6 (1691, 4,

⁹⁷ Genom en mejlkorrespondens (10 april 2014) med Mats Wahlberg på *Språk och folkminnen* i Uppsala (SOH gavs ut av ortnamnsarkivet i Uppsala) har jag fått bekräftat att ett fel insmugit sig i SOH 3: 73 vid uppräknigen av ortnamnsformerna av sockennamnet *Stråvalla* fr. o m. 1646. Årtalet 1660 borde egentligen stå efter hakparentesen med den etymologiskt urspårade formen.

⁹⁸ I de redovisade skrivningarna följs de bägge relevanta vokaler å, i, i det att de antingen bägge skrivs -e eller -a. De båda a:en registreras i statistiken som två förekomster av trycksvagt a.

⁹⁹ Notera att dagens svenska visar ett ohistoriskt e i många sammansättningar med den hist. a-stammen *skatt* som förled: *skatteindrivning*, *skatteskrivning* *skattesystem* (a-stammarna uppvisar genitivändelserna -s i sg. och -a (i pl.). [-] används för att markera en mindre skada.

¹⁰⁰ Man kan notera att de danska beläggen faktiskt uppvisar en a-form, *Boa*, från 1612 jb. De andra 2 beläggen från jb. 1612 har -e, vilket också med undantag för den avvikande formen *Baa* från 1613 gäller alla de övriga danska skrivningarna redovisade i SOH 2:281. Namnet är, så SOH, troligen en ursprunglig pl. av *bodh* 'fäbod'.

¹⁰¹ Vi har här säkerligen en något avvikande skrivning för *Axtorna* i Köinge socken, Faurås härad. Ett ort- eller naturnamn *Axtolne* (*Axtolna*) är för mig helt obekant och nämns ej heller i SOH (som dock ej behandlar naturnamnen). I SOH 2:265 ges inga skrivningar av *Axtorna* innehållande ett <l>. Om etymologin kände ett äldre rō skulle formen skvallra om ett uttal med tjockt l för detta äldre rō. I de halländska dialekterna som vi känner dem från en senare tid går gränsen mellan tjockt l och r/R ur äldre rō längre norrut (i Himle härad), detta tjocka l är m.a.o. främmande för socknen. Författaren behöver dock naturligtvis inte ha kommit ifrån Köinge. Namnets etymologi är högst oklar. SOH föreslår för förleden med reservation utifrån det äldsta skriftliga belägget ett sjönamn, **Agsior*. Senare leden kan kanske utgöras av *thorn*, ev. med betydelsen 'törne, törnbuske, hagtorn'.

¹⁰² Som obetonat e har också e:et i formen *Axtoren* från 1691 räknats.

		jb. ¹⁰³)
1689		ULFVATORP Sä7(1691, 4, jb. ¹⁰⁴)
1692		KLÅCKARE=// GÅRDEN Gä8 (1646, 1, jb.)
1696		(HOHLAN Gä4)
1701		BRÅTTAGIERDE Gä6 (1691, 3, jb.)
1704		(KAASAGAARD Sv20 ¹⁰⁵)
1711		DALAGIÄRDE Nö10 (1691,5, jb.)
1719		...STORNA ¹⁰⁶ Kö5b (1718:3 jb.)
1751		KIERRA[?]/[?]GÅRD To7 (1646, 1, jb. ¹⁰⁷)
1781	BLÄSHAMMER Li1a	

¹⁰³ Av de föregående 3 stavningarna (alla ur jb) stammar två från samma år (1646).

¹⁰⁴ Av de föregående 3 stavningarna (alla ur jb) stammar två från samma år (1646).

¹⁰⁵ Förleden är sannolikt en sammansättningsform av *kors* 'korsväg' eller, fast väl mindre troligt, av *kås* 'enklare båthamn'.

¹⁰⁶ Belägget motsvarar med mycket stor sannolikhet dagens *Axtorna* (vars historiska skrivningar behandlas i SOH), varför det medtas.

¹⁰⁷ Jämförelsen inom med SOH:s material gäller bynamnet *Kärra*. Då <KIERRA> står på en rad och <GÅRD> först på nästa med ett troligt bortfall av text mellan dessa former p.g.a. skada har vi väl här KIERRA> som självständigt namn och <GÅRD> som efterled i en annan sammansättning alt. huvudord till ett genitivattribut. Det går dock inte säkert att utesluta att vi här har en sammansättningsform med <KIERRA-> som förled. SOH 3:47ff. redovisar inga belägg för ett *Kärragård* i Torpa socken. Däremot behandlas där bynamnet *Kärra*. Namnen *Kärragård*, *Kärragården* är dock kända från andra socknar i landskapet; så kallas t.ex. en hemmansdel i Spannarp socken *Kärragården* (SOH 2:42).

	(1646, 1, jb. 1691, jb.)	
1793		TÅRPA To2b (1646, 1, jb.) ¹⁰⁸
1820	BLÄSHAMMER Li1b (1646, 1, jb. 1691, jb.)	
1821		KIA/ÄRRA To9 (1646, 1, jb.)
1850		BRÅTAGERDE (1691, 3, jb.)

Totalt antal former belägg (former inom parentes ej medräknade): 23

e:10

a:13

Ortnamnen uppvisar tidiga belägg med -a-, -a (1658 Gä7, 1669 Ok4, 1678 Sä6). Trots att ortnamnsbeläggen är långts färre än beläggen för ord med e vs a, så får vi fler fall med tidiga a-skrivningar. Äldsta a-skrivningen i vanliga ordförrådet är från 1673 (Sk7), därefter dröjer det till 1689 för nästa a-former (2 stycken på Sä7). För ortnamnen gäller därtill att formerna med e utan stöd i dialektens uttal inte uppvisar några former efter 1675 (sista belägget Sk2). I det vanliga ordförrådet lever e-former (utan stöd i dialekten) till 1695. Värt att notera är vidare att samtliga a-former bland gravtexternas ortnamn som uppträder tom. 1689 är tidigare än motsvarande skriftsvenska a-former i den svenska tradition som SOH redovisar. Detta gäller stenarna Gä7 1658, Ok4 1669, Sä6 1678, Sä7 1689. Detta visar att den svenska jordebokstraditionens skrivningar inte kan fungerat som en direkt eller indirekt normkälla för de tidiga gravtextskrivningar med a. E-skrivningar på stenarna är dock ensamrådande under tiden före nationalitetsskiftet och dominerar fram till 1675 trots att dialekten i de berörda fallen har a. Materialet före 1646 är dock mycket magert (endast 3 former), varför stor

¹⁰⁸ Här har som a-form räknats det i SOH redovisade bynamnet *Torpa* (a från jb 1646, 1660 (SOH 3:47). Troligen avses med <TÅRPA> just byn Torpa och ej socknen med samma namn. På stenen i fråga står att läsa "...FRÅ/AN TÅRPA MICKELSGÅRD...". Mickelsgård är i SOH (3:47) upptaget som en hemmandels under Mossagården i Torpa by. Sockennamnet *Torpa* erhåller också a-skrivning i jordebokens första skrivning 1646 (SOH bd.3:46).

försiktighet i tolkningen är påbjuden. Möjligen har nationalitetsskiftet skapat förutsättningarna för skrivaren att kasta loss från den med dialekterna i detta fall illa överstämmande danskan. Det verkar troligt att många gravtextförfattare varit medvetna om danskans e-användning. Kanske har tillgången till svenskt språk, muntligt (främst uppläsningsspråk eller dyl. av skriften starkt påverkad språkvarietet) och/eller skriftligt banat vägen för a-formerna. Att dialekten dock förmår slå igenom utan stöd av ett riksspråk, danskt eller svenskt, visas av de två formerna <BLÄSHAMMER> på Li1a 1781 och Li1b 1820: de fram till 1644 i SOH 3:18 redovisade danska formerna visar förvisso –er, men ett danskt skriftinflytande mot slutet av 1700-talet och början av 1800-talet får väl gälla för högst osannolikt. Sammanfattningsvis kan alltså fastslås att former som överensstämmer med dialekten hävdar sig bättre bland ortnamnen, vare sig det handlar om dialektformer med a (alla utan *Bläshammar*) eller e (*Bläshammar*).¹⁰⁹ Inflytandet från svensk skriftradition, åtminstone som tecknas i SOH, förefaller ha varit begränsat. Att ortnamnsformerna även i andra hänseenden står talet nära har berörts i samband med diskussionen av de postvokala klusilerna vs. b, d, g vs. (p)p, (t)t, (c)c där den unika skrivningen <GY//DEBY> (Si2 1699), *Gödeby*, omtalades.¹¹⁰ Det är vidare värt att notera att gravtextförfattarna inte tycks ha försökt sig på några dialektvidriga a-skrivningar (vare sig dessa vore historiskt riktiga eller ej): <BLÄSHAMMER>-skrivningarna har nämnts, men inte heller bland de fall där den svenska skriftraditionen förblivit vid e, har författarna av gravtexterna på egen hand infört a. Så skrivs <OLERE> *Ollered* på Nö6 1713 och Nö5 1723 (jfr. SOH 3:26¹¹¹), <HULE> på Nö17 1682 (se SOH 3:25 under *Hulegården*).¹¹²

¹⁰⁹ Detta får dock ej tolkas som att dialekten inte kan komma till synes i det vanliga ordförrådet. På stenen Li1 1781 har vi t.ex. <GAMEL> i ”WAR 22 WECKOR GAMEL” (om en avliden son). Säkerligen ligger dialektens *gammel* (samtliga halländska dialekter jag är bekant med har här *gammel*, ej *gammal*) bakom skrivningen. Danskan har förvisso också *gammel*, men ett skriftdanskt inflytande 1781 i Lindberg är som nämnts mindre sannolikt (det danska inflytandet kan dock sägas vara indirekt och gå via halländskan: Hallands danska historia är ju mycket längre än dess svenska och dialekterna i landskapet bär också många vittnesmål om detta).

¹¹⁰ Ett annat dyl. fall är skrivningen <BOERP> (Ok5 1677), vars dialekttrogna efterled (det i SOH 2:281 med landsmålsalfabetet angivna dialektuttalet har ett ä-aktigt ljud i efterleden: -ärPPp) saknar motsvarighet bland de danska och svenska skrivningarna i SOH. Som ytterligare exempel kan nämnas att i ortnamnsleden –red, ryd i ofta uppträder utan –d i gravtexterna, medan ett d (eller motsvarande) i princip alltid är utsatt i motsvarande i SOH redovisade danska och svenska skriftformer. En jämförelse med det vanliga ordförrådet skulle visa att d-bortfall är mycket mindre förekommande där.

¹¹¹ Den svenska skriftformen med ll motsvarar inte det lokala uttalet, som har lång vokal och kort l.

¹¹² I fallet <HULE> har vi ett hist. svagt femininum (samma ord som sv. *håla*). Då det lokala uttalet har –e kan man väl anta att åtminstone sluta sig till att dialektens form är kommen ur en oblikkasusform. I formen <HULE> ser vi för övrigt än en gång närheten mellan gravtextformerna och det lokala uttalet. Det dialektala ortnamnet *Håle* i Nösslinge har i samtliga skriftliga belägg i SOH en efterled med en form av –gärde eller –gård. Samma närhet demonstreras av formen <HOHLAN> på Gä 4 1696. Detta motsvarar det lokalt brukade namnet *Håla* för *Bäckagård* i Gällared kyrkby, Gällared socken (se SOH 2:255). Samliga skriftliga belägg i SOH använder namnet *Bäckagård(en)* eller *Backagård*.

7.4.3 Personnamn ¹¹³

En undersökning av personnamnen får pga. de särskilda premisser som gäller för dessa företas efter delvis andra principer. Att finna namnformer som på acceptabla grunder kan kallas för icke-danska namnformer pga. obetonat <A> är för tiden i fråga kanske möjligt. Ett upptagande av dylika a-former efter utländska mönster går dock inte per se att utesluta. På östdanskt område, där dyl. a i regel bevarats, kan även talspråkliga a-former misstänkas ha färgat av sig på de skriftliga formerna i högre eller lägre grad. Detta senare förhållande är mindre av ett ”problem”, då ju undersökningen önskar att kartlägga dialektens eller det lokala talspråkets betydelse; utländska a-former som inkorporerats såsom acceptabla standardformer utgör däremot ett större problem.

Ett annat problem ställer här eventuella etablerade e-former bland de svenska kvinnonamnen vid tiden i fråga. Här kan kanske svenska e- och ä- mål spelat en viss roll (om dessa se karta 5 hos Wessén 1970:34). Utländsk påverkan i form av e-former kan väl ej heller uteslutas: Kvinnonamn på –e är ju förutom på danskt område även vanliga i bl.a. den tysk- och franskspråkiga världen.

Jag har trots dessa metodiska problem valt att genomföra en undersökning samt presentera materialet nedan. Detta sker dels då namnförrådet bland den halländska allmogen, vilken får antas vara välrepresenterad på stenarna, kan misstänkas ha varit mindre påverkad av utländsk påverkan än städernas, inte minst huvudstädernas, befolkning. Därtill är samtliga halländska dialekter s.k. a-mål som i regel bevarat ett obetonat a. Utifrån dessa förhållanden samt det faktum att personnamnen väl får antas representera en intimare, mer lokal språkform, inställer sig fråga om huruvida a-former därför kan antas dyka upp tidigare här än i det vanliga ordförrådet. En jämförelse med utvecklingen för ortnamnen kan också ha sitt intresse.

De metodologiska svårigheterna innebär dock att statistiken över e- och a-former måste bedömas med visst förbehåll. Detta alldeles särskilt som jag inte mer än ytligt kunnat undersöka de förekommande formernas användning på dåtida danskt och svenskt område.

Tabell 6. Kronologiska utvecklingen av trycksvagt e vs. a i personnamn¹ Till e-formerna har räknats ett belägg med <-Æ>.

År	-e, -e-	-a, -a-
1624	<MARiNE> Vi1; <KiRSTiNE> Vi1	
1630	<MARGRETE> ¹¹⁴ Fa3b	
1640	<KARINE> Hs1	
1658		<ANNA> Vä1b
1667	<GiØDER> Sv14	
1678		<BENTA> Gä1; <ANA> Sv1
1681	<BØRTE>Sk1, 1681	
1686	<HAGE[---]> ¹¹⁵ Sv19	
1692	<MA: //GRETÆ> Gt3	
1696		<ANNA> Sv16
1697		<GVNLA> Nö14a <RANLA> Nö2
1699		<BØ/ORTA> Fa2

¹¹⁴ I former av *Margarete/Margareta* har jag endast räknat den finala vokalen som ett belägg (det pga. den rika flora som namnet uppvisar i tecknandet och uttalet av de andra vokaler).
¹¹⁵ Den lätt skadade formen antas representera ett *Hagen*.

1701		<ANNA>, Gä6
1704		<BENGTA> Sv20
1709		<ANNA> Nö9
1712		<BENGTA> Sv5; <BÖRTA> Nö21
1713		<GVNELA> Nö6
1716		<BÖRTA> Nö12
1721		<ANNA> Nö13
1781		<BÅRTA> Li1a
1839		<OLENA>St4
1850		<JVAR> Gä5

Totalt antal förekomster: 26

a:18

e: 8

Utifrån det ganska sparsamma underlaget är en viss försiktighet i analysen av utvecklingen av nöden. Vi kan dock konstatera att a-formerna i materialet etablerar sig senare bland personnamnen än ortnamnen. Vi ser liksom hos ortnamnen ganska tidiga former med a (Välb från 1658, Gä1 och Sv1 från 1678), men först fr. o m. 1696 skönjes en tydlig a-dominans (det blir då också en total dominans). Den stora omsvängningen i skriftspråket från danskt till svenskt som under 1690-talet kunnat konstateras för en betydande del av det undersökta materialet är alltså synlig även här. Att personnamnen under längre tid än ortnamnen tycks

bevara da. e tyder på att de förra i högre grad var s.a.s. åtkomliga för överhetens språk. Särskilt kyrkans namngivning har väl här varit central, liksom kommunikationen med myndigheterna. När en namnform väl ”satt sig” (genom dop i en danskspråkig kyrka och/eller genom kontakter med präst och andra myndighetspersoner med ett mer eller mindre riksdanskt talspråk) får man väl tänka sig att den i många fall följt med bäraren ända till grav(sten)en.¹¹⁶ Någon motsvarighet till dopets sakrament kände 1600- och 1700-talens halländska ortnamn däremot inte. Frånvaron av e-former efter 1692 bör väl ses i samband med att dessa för sitt fortbestånd huvudsakligen varit beroende av danska statusformer som varit främmande för det lokala uttalet. När överhetsspråket blir svenska harmonierar de svenska formerna bättre med dialektens egna. Man kan notera att e-formerna ej är så långlivade som *Peder(-)*, även om detta inte utan vidare får tolkas som att *Peder(-)* representerat ett dialektuttal.

Sammanfattningsvis kan konstateras att de tre språkliga områdena som undersökts ovan uppvisar en ganska olikartad utveckling. Det vanliga ordförrådet uppvisar i förhållande till person- och ortnamn en stark dansk kontinuitet fram till 1690-talet. Först då sker en tvär övergång till huvudsakligen svenska a-former. Ortnamnen uppvisar tidigare a-former och danska former försvinner redan efter 1675.¹¹⁷ Personnamnen uppvisar en blandning mellan e- och a-former fram till mitten av 1690-talet. Därefter är a-formerna ensamrådande. Det kan alltså fastslås att det vanliga ordförrådet längst håller sig (i stort sett) fritt från svenska former och att ökningen av svenska former där är plötslig. För ortnamnen gäller att dessa får en med svenskans bruk överstämmande form tidigt och att det lokala uttalet säkerligen spelat en stor roll för a-formerna uppträdande. Paradoxalt nog antyds detta av två e-former: dessa med det lokala talspråket överensstämmande former uppträder nämligen istället för svenska a-former i slutet av 1700- och början av 1800-talet i skrivningen av *Bläshammar* (texterna Li1a och Li1b). Personnamnen, slutligen, ger en splittrad bild fr. o m. 1658 fram till slutet på 1690-talet, varefter e-formerna, som troligen varit beroende av skriftdansk stöd och/eller av den danskförankrade överhetens talspråk, försvinner. Att dessa lever längre än ortnamnens danska e, bör kanske ses i samband med människonamnens natur, att ett personnamn kan göra sig till en människas följeslagare och följa henne ända till graven och t.o.m. bortom denna.¹¹⁸

¹¹⁶ Det är väl dock ett högst rimligt antagande att en människa, då som nu, ofta burit på flera namn och att olika former av dessa namn brukats allt efter livets skiftande omständigheter och krav.

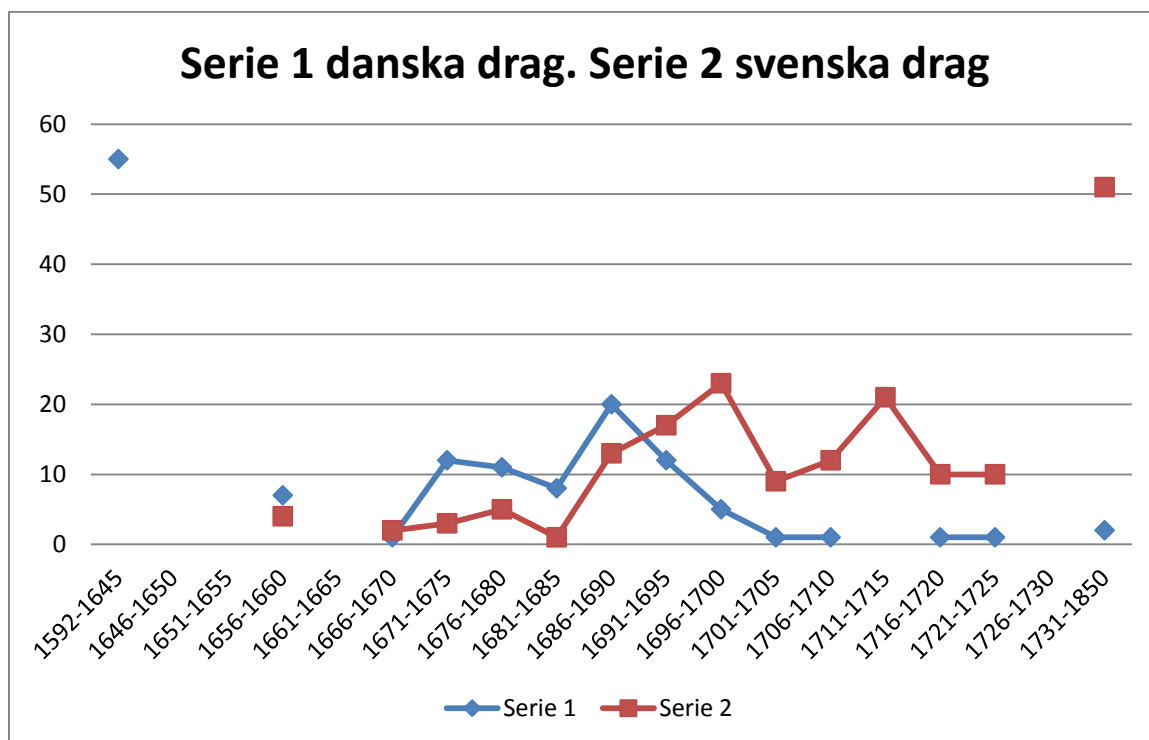
¹¹⁷ Formerna av *Bläshammar* med *-er* på Li1 1781 och Lib 1820 är knappast att betrakta som danska.

¹¹⁸ Namnet upphör ju inte existera genom människans biologiska död: det lever ju vidare i det att den döde i tal och skrift nämns osv.

8 Sammanfattning av dragens utveckling

I det följande presenteras ett diagram som tecknar utvecklingen såsom den tar sig ut när samtliga drag med alla delområden (ordförråd, ortnamn, personnamn) slås samman.¹¹⁹

Diagram 5. Kronologiska utvecklingen av samtliga såsom danska resp. svenska klassificerade drag. Absoluta tal

Totalt antal belägg: 318

Ordförråd: 237

Ortnamn: 26

Personnamn: 55

Danska: 137

Svenska: 181

I diagram 5 visar sig övergången mellan danskt och svenskt infalla under femårsperioden 1691-1695. Men redan under den föregående perioden, 1686-1690, kan en stor ökning av de

¹¹⁹ Av utrymmesskäl har jag avstått från att presentera en totalstatistik för varje enskilt drag. Detta torde inte heller vara nödvändigt med tanke på de ganska detaljerade diskussioner med jämförelser som följt under varje behandlat delområde av ett drag.

svenska formerna noteras. De danska formerna å andra sidan ökar under 1680-talet och ända fram till 1691. Denna gemensamma ökning för svenska och danska former har naturligtvis sin grund i ett större material med fler belägg för de undersökta dragen under denna period. På 1690-talet förändras emellertid läget; de danska former minskar kraftigt samtidigt som de svenska fortsätter öka och alltså som sagt går om de danska. Inne på 1700-talet är de danska formerna ytterst få. Av genomgången av de enskilda dragen framgår att de danska formerna här inskränker sig till namnformen *Peder* samt två högst sannolikt dialektalt betingade e-former bland ortnamnen. Kärnan i språket är kompakt svensk. Utvecklingen som tecknas ovan är pga. den mycket ojämna fördelningen av former på ordförråd, ort- och personnamn i allt väsentligt ordförrådets. Den stämmer också i stort väl med bilden som tecknas i de enskilda diagrammen över de olika dragens förändring över tid i ordförrådet. Gemensamt för dessa är att de svenska formerna blir fler mot slutet av 1680- och början av 1690-talet. Bortser vi från draget v(n) vs. m(n), där danskan endast uppvisar en form, ser vi en gemensam nedgång för de danska formerna fr. o m. femårsperioden 1691-1695.

Vänder vi blicken mot ortnamnen, ser vi en annan utveckling, som dock pga. de få beläggen endast framträder punktvis. Sammanfattningsvis kan dock fastslås att former som på rimlig grund kan antas vara beroende av den danska traditionen helt saknas efter 1675.

Personnamnens utvecklingen är mer splittrad. Formerna med dansk klusil håller sig i form av *Peder* ett par decennier in på 1700-talet. Danska nd-former av personnamnet *Sven* är nästan helt frånvarande. Av a-former av personnamnen, vilka väl i många fall får förstås som ”mer svenska än danska”, dyker det visserligen upp enstaka belägg på ganska tidigt (Vä1b från 1658, Gä1 och Sv1 från 1678), men de danska beläggen är fler fram till 1692. Först därefter vidtar en svensk dominans, som då visar sig vara total.

9 Diskussion

Om vi försöker att relatera utvecklingarna som skisserats ovan till en politisk verklighet, förefaller det för ordförrådets del troligt att de olika besluten som den svenska kungamakten fattar och som av myndigheterna och kyrkan sätts i verket från slutet av 1670-talet och framåt är av stor betydelse. Viktigt är säkert det 1685 påbörjade organiserandet av obligatorisk kristendomsundervisning på svenska. Denna har troligen försett en och annan gravtextförfattare med textförlagor och gjort svenska skriftbilder mycket mer bekanta bland

de skrivkunniga ute i socknarna. Härtill kommer också att vid denna tid allt fler av predikningarna och psalmsångerna framfördes på svenska ute i de halländska kyrkorna. Fler svenska klockare och präster liksom halländska präster utbildade i Sverige fanns väl nu också inom landskapet. Det är intressant att vi före denna tid av ivriga försvenskingssträvanden från de svenska myndigheternas sida ser så pass få svenska former. Detta antyder starkt att närvaron av svenskt språk i form av katekeser, psalmböcker, postillor, biblar mm. har varit av stor betydelse för upptagandet av svenska former. De för nämnda undervisning ansvariga klockarna har väl i hög grad varit de som utfört försvenskingsarbetet ute bland församlingsborna, även om prästen säkerligen har kunnat spela en stor roll. I sammanhanget bör man kanske påpeka att befallningsmännen kan sägas spela en dubbel roll i försvenskningen: dels har de deltagit i de praktiska förberedelserna för införandet av den obligatoriska svenskundervisningen i landskapet (se Larsson 2004:231), dels har de i materialet förekommande texterna över befallningsmän som avlidit på 1690-talet (1690 och 1692) fått stenar med svensk text. Dessa befallningsmän torde alltså ha påverkat de svenska formernas frekvens i föreliggande undersökning både indirekt och direkt.

Ortnamnsskrivningarnas förändring kan inte kopplas till den diskuterade försvenskningpolitiken fr. o m. slutet av 1670-talet. Vi kan i stället konstatera att den i dialekten använda formen uppenbarligen varit av stor betydelse; vi ser det i hur de postvokala klusilerna tecknas och i hur trycksvagt a tidigt införs. Övergången till svenska former har knappast varit särskilt nära förbunden med den svenska jordebokstraditionen, men det betyder inte att dialekten s.a.s. gjort jobbet ensam. Säkerligen har på olika vägar signaler om svenska former och vissa svenska drag letat sig fram till gravtextförfattare och andra bosatta i landskapet. Närvaron av svenska myndighetspersoner och präster kan väl misstänkas ha spelat en viss roll, och här torde förutsättningar för försvenskning även på muntlig väg ha förelegat.

Personnamnen slutligen uppvisar en mindre sammanhållen utvecklingen. Klart torde dock stå att ”störningselement” är att räkna med jämfört med ordförråd och ortnamn. Härmed menas att de språkliga etiketterna som namnen utgör använts av människor som ofta identifierat sig med en viss namnform, oavsett dess ursprung. P.g.a. detta syns effekterna av försvenskningpolitiken endast med fördröjning. Politiken har säkerligen effektivt påverkat de använda dopformerna, men har i mindre utsträckning förändrat de namn som levande människor redan varit bärare av. Detta är väl skälet till att vi finner *Peder(-)* ännu ett par decennier in på 1700-talet. Den ganska sena övergången till a-former kan man frestas att se i detta sammanhang. Men texterna (Väl1b, Gä1, Sv1) med tidiga a-former är helt eller

övervägande danska, varför man inte utan vidare får likställa utvecklingen med den vi ser för *Peder*. Att i de danskspråkiga texterna inte oftare a-former används, antyder kanske att e-former i någon mån också använts i talet ännu under de sista decennierna av 1600-talet. Att uttalet inte varit oviktigt vid tecknandet av personnamnen antyds av fördelningen mellan nd- och n-skrivningar av *Sven*. Den nästan totala frånvaron av nd skall väl förstås mot bakgrunden av brist på språkliga mönster för författarna samt skrivningens artificiella (inget d i uttalet) och oekonomiska (tar plats men hjälper inte förståelsen) natur.

10 Resultat

Här skall kort redogöras för vilka svar resultaten ger på de frågor som ställdes ovan under *1.1 Syfte och frågeställningar*.

Vi kan utifrån resultaten konstatera att försvenskningens förlopp tecknar sig på olika vis inom de 3 delområdena ordförråd, ortnamn och personnamn. Detta har som berördes i diskussionen ovan sannolikt att göra med olika förutsättningar för inlärandet av riksspråkliga former som gällde inom dessa områden. Härur uppstod olikartade spänningsförhållanden mellan riksspråket (muntlig och skriftlig danska och svenska) och dialekten. För ordförrådet har politiska beslut fått ganska snabba resultat, för personnamnen har resultaten dröjt lite längre. Ortnamnen har troligen varit mer påverkade av talat språk, dialekt och muntlig svenska, även om skriftlig påverkan ej skall uteslutas bara för att den inte stammar från de svenska jordeboksskrivningarna. Tidsmässigt infaller försvenskningen av ordförrådet senare än i någon av de under 2.2. beskrivna undersökningarna. Troligt är väl att det större avståndet mellan gravstensförfattarna och de olika makthavarna här är av betydelse. De människor, vars språk undersöks i dessa tidigare nämnda undersökningar, har ju samtliga varit verktyg i statens maktutövning. Särskilt kyrkans män, vars språk ju undersöks i Alenäs (2003) och Hellström (2008), har varit viktiga i statens maktapparat. Deras uppgift, sett utifrån överhetens perspektiv, har inte minst bestått i att skapa och propagera för en för staten fördelaktig ideologisk miljö ute i socknarna. Därför står dessas språkanvändning under försvenskningstiden naturligtvis mer fokus för de ytterst styrande än språket hos gravtextförfattarna, även om de senare naturligtvis ibland kan ha utgjorts av t.ex. präster och klockare. Försvenskningen av namnmaterialet i på gravstenarna kan egentligen bara jämföras med uppgifterna hos Hellström (2008), och även här kan vi konstatera att försvenskningen är senare i gravtextmaterialet. Skillnaden beror väl i detta fall på att den härjedalske/jämtländske

prästen omgående blir inbunden i det nya svenska systemet. Hans strävan att motsvara de politiska krav som ställdes på honom av den svenska överheten för att han skulle få behålla sin prästtjänst får en snabb språklig manifestation. Troligen har gravtextförfattarna i högre grad stått utanför detta system av belöning och bestraffning som de tidigare danska och dansk-norska prästerna i de av Sverige nyeroövade landskapen blir en del av.

Språkskiftets gestaltning har ej nödvändigtvis bestämts av enbart dragskiften, dvs. utbyttandet av ett drag (som da. b, d, g mot sv. (p)p, (t)t, (c)k i samma eller närbesläktade ordformer). I stället har förändringen i inte så ringa utsträckning bestått i ett antal lexikala skiften; ett ord har helt enkelt blivit mindre vanligt eller försvunnit och ett annat som tidigare mindre ofta eller inte alls använts dyker upp. Detta ställer en utmaning mot varje undersökning, vare sig denna baseras på utvalda drag eller samtliga morfem, ty växlingen behöver inte ske från dansk till svensk form, utan den kan, om vi utgår från vårt material, bestå i en växling från en danskt till en gemensam form (*udi* blir *i*) eller från en gemensam till en svensk form (*hänsov* blir *avsomnade*).

Dialekterna förefaller att ha spelat en betydande roll i ortnamnens skrivning. Deras stora betydelse här är troligen anledningen till att ortnamnen avviker så kraftigt i sin utveckling. För personnamnens del är det svårare att tala om dialektens roll, då dialekten kan ha gjort riksspråkliga former till sina, åtminstone i någon mån i vissa sammanhang. Ordförrådet har sannolikt påverkats minst. Tydligt är i vilket fall att det inte är dialekten som genererat orden som dyker upp på stenarna. Dessa hör i hög grad en litterär och religiös sfär till och dialektens uttal speglas nog inte särskilt ofta i skrivningen av dessa former (jfr. den tidigare nämnda Ok2 med <AFSOMNADE> och <QViNDE>).¹²⁰

Slutligen kan vi konstatera att ett visst samband mellan tidig försvenskning och högre social ställning tycks bestå. As1 från 1690 och Gäs från 1692 är tidiga svenskspråkiga stenar resta åt befallningsmän. Gt8 från 1695 är en gravvård över en (gods)inspektors döde son. Stenen rymmer inte bara svenska former, men strävan att skriva på svenska är klar. Sambandet är väl för befallningsmännens del mindre förvånande, då de tjänat den makt som påtvingat befolkningen bl.a. ett nytt språk och därtill spelat en roll i det praktiska genomförandet av den språkliga försvenskningen. Inspektorn, å den andra sidan, som låtit hugga gravtexten över sin

¹²⁰ Som jämförelse kan personnamnsformen <iNGEBOR> utan -G på samma sten anföras. Här möter i sannolikt dialektens uttal (i hela gravtextmaterialet med både odaterade och daterade former, har jag funnit 5 former av *Ingeborg*. Samtliga uppvisar bortfall av äldre gh). Samma trohet mot dialekten märks i flera andra personnamnsformer (t.ex. *Ingrid* utan -d, *Börje* nästan alltid utan -j- eller -g-).

avlidne son, hör genom sin ställning till en socialt och ekonomiskt privilegierad grupp i samhället. Det kan då tänkas att svenskt språk för en medlem av denna grupp framstår som särskilt attraktivt då det 1695 tveklöst blivit ”vinnarnas språk”; att då inordna sig under detta nya språk blir ett sätt att visa att man ”hänger med”, att bevara social status och kanske vinna ytterligare. Det skall dock sägas att resonemanget runt språket på Gt8 från 1695 i brist på andra uppgifter med nödvändighet blir mycket spekulativt; de svenska formerna kan ju vara tillkomna helt utan inflytande från inspektorn.¹²¹

Förkortningar av språkliga beteckningar

Fda. forndanska

Fsv. fornsvenska

Nusv. nusvenska

Nyda. nydanska

Nysv. nysvenska

Förkortningar av socken- och stadsnamn ingående i texternas namn

As Askome

Fa Fagered

Fbg Falkenberg

Gt Grimeton

Gu Gunnarp

Gä Gällared

Gö Gödestad

¹²¹ En närmare undersökning av ägarna av godset i fråga (Torstorp i Grimeton socken) skulle här ha kunnat verka uppslagsgivande. Om ägarna vid tiden var t.ex. danska adelsmän, är det väl mindre troligt att en impuls till försvenskning utgått från dem. Var ägarna däremot vid denna tid svenskar, kan väl tänkas att en inspektor från gammalt danskt område velat språkligt anpassa sig efter sina nya herrar.

Hs Halmstad

Ha Hanhals

Hu Hunnestad

Kä Källsjö

Kö Köinge

Li Lindberg

Mo Morup

Nö Nösslinge

Ok Okome

Ro Rolfstorp

Si Sibbarp

Sk Skällinge

Sp Spannarp

St Stafsinge

Sv Svarträ

Sä Sällstorp

To Torpa

Tr Träslöv

Tv Tvååker

Va Valinge

Vbg Varberg

Vi Vinberg

Vä Värö

Källförteckning

Litteratur

Alenäs, Stig (2003). *Lojaliteten, prostarna, språket : studier i den kyrkliga "försvenskningen" i Lunds stift under 1680-talet*. Lund: Lunds universitets kyrkohistoriska arkiv

Fredriksson, Ingvar (1974). *Svenskt dopnamnsskick vid 1500-talets slut*. Lund: Inst. för nordiska språk

Hellquist, Eolf (1980). *Svensk etymologisk ordbok*. Lund. Liber läromedel/Gleerup

Hellström, Solbritt (2008). *Att vänja sig till det svenska språket: studier av en individuell skriftspråklig förändring utifrån Olof Bertilssons kyrkbok 1636-1668*. Umeå: Institutionen för språkstudier, Umeå universitet. Nordsvenska, 14

Hornby, Rikard (1978). *Danske personnavne*. København. Gad

Jacobsson, John (1966). *Skreamålets ordförråd omkring 1900*. Lund: Gleerup: Uppsala

Kalkar, Otto (1881-1907). *Ordbog til det ældre danske sprog, 1300-1700, I-III*, København

Kalén, Johan (1923). *Ordbok över Fageredsmålet*. Göteborg. Elanders boktryckeri aktiebolag

Larsson, Sven (2004). *När hallänningarna blev svenskar: ett dramatiskt nationalitetsbyte 1645-1720*. Läns museet Halmstad

Nilsson, Sture (1959). *Folkmålen i Halland. Sidorna 1115-1150. I : Hallands historia II. Från freden i Brömsebro till våra dagar*. Halmstad

Ohlsson, Stig Örjan. (1978). *Skånes språkliga försvenskning, 1. Inledning. Om skriftspråket i Skånes övergångstid*. (Lundastudier i Nordisk språkvetenskap, Serie A, 30). Lund.

Ohlsson, Stig Örjan (1979). *Skånes språkliga försvenskning, 2, Blandspråksanalyser*, (Lundastudier i Nordisk språkvetenskap, Serie A, 31). Lund.

Otterbjörk, Roland (1979). *Svenska förnamn: kortfattat namnlexikon*. Solna. Almqvist & Wiksell

Pamp, Bengt (1971). *Svensk språk- och stilhistoria*. Lund. Gleerup

Peterson, Patrick Nehard (1935-1946). *Ordbok över Valldamålet*. Lund. Gleerup

Rosén, Jerker (1959). *Hallands försvenskning 1645-1683*. Sidorna 1-121 I : *Hallands historia II. Från freden i Brömsebro till våra dagar*. Halmstad

SAOB (1893-). *Svenska Akademiens Ordbok/Ordbok över svenska språket*. Utg. Svenska akademien, Lund

Skarstedt, Carl Wilhelm (1948). *Göteborgs stifts herdaminne*. Göteborg. Pro Caritate

Skautrup, Peter (1944). *Det danske sprogs historie. Første bind. Fra guldhornene til jyske lov*. København. Gyldendalske Boghandel

Skautrup, Peter (1947). *Det danske sprogs historie. Andet bind. Fra unionsbrevet til danske lov*. København. Gyldendalske Boghandel

SOH 2 (1950). *Ortnamnen i Hallands län. Del 2. Bebyggelsenamnen i mellersta Halland: Årstads och Faurås härader*. Uppsala

SOH 3 (1980). *Ortnamnen i Hallands län. Del 3. Bebyggelsenamnen i norra Halland: Himle, Viske och Fjäre härader*. Uppsala

Svensson, Lars (1981). *Ett fall av språkvård under 1600-talet: om historiskt a i ändelser i äldre nysvenskt skriftspråk med särskild hänsyn till regleringen i tryckta kanslihandlingar under Gustav II Adolfs regering*. Lund, Ekstrand

Utterström, Gudrun (1995). *Dopnamn i Stockholm 1621-1810*. Uppsala universitet; Stockholm. Almqvist & Wiksell

Villarsen-Meldgaard, Eva (1990). *Studier i københavnske fornavne 1650-1950*. København, Reitzel

Wessén, Elias (1969). *Svensk språkhistoria I. Ljudlära och ordböjningslära*. Åttonde upplagan, 2 tr. Almqvist & Wiksell

Wessén, Elias (1970). *Våra folkmål*. Lund. Fritzes

Wessén, Elias (1979). *De nordiska språken*. Stockholm. AWE/Geber

Arkiv och samlingar:

DAL (Dialekt och ortnamnsarkivet i Lund), Helgonabacken 14, 223 26 Lund

Mejlkorrespondens

Mats Wahlberg, *Språk och folkminnen* i Uppsala. 10 april 2014

Muntliga uppgifter

Gösta Andersson, Yngered, Askome. 24 maj 2014

Källor på internet

DDSS (Demografisk Databas Södra Sverige):

<http://www.ddss.nu/%28S%28yukbbl45nrkarj3wasohmj55%29%29/swedish/default.aspx>

Folkbibeln: <http://www.folkbibeln.net/> (sökning 2013-09-24)

Ordbok over det danske sprog. Historisk ordbog 1700-1950: <http://ordnet.dk/ods/>

Nationalencyklopedin: <http://www.ne.se/lang/halland/historia> (senast kontrollerad 2014-05-14)